

26.3.1946

DOC00521

ועדת החקירה

האנגלו-אמריקאית לענייני ארץ ישראל

בשני כרכים

כרך ראשון (407 עמודים)

מבוא, תולדות מינוי הועדה,
ישיבות הועדה בווישינגטון
לונדון, קהיר וירושלים
סיורים באירופה ובא"י

כרך שני (413 עמודים)

עדויות, פרקי היסטוריה
פרוטוקולים, מסמכים,
תזכירים, הדין וחשבון
צילומים, מפות ודיאגרמות

הרכב הועדה

מקדונלד, מאגנס, האציסון, קריק, לגט, קרוסמאן

בקסטון, מנינגהם-בולר, קראם, איידלוט, סינגלטון

ועדת החקירה האנגלו אמריקאית לעניני א"י

26.3.1946

ה ת ו כ ן

DOC00521a

ח. ביקורים בארצות ערב

414	ד. טוטה, ס. ליגנאדו, ד"ר ד. פינטו	411	מוסטפא אלזרקא
414	סאלמאן שיך דאוד	412	אג'אטיוס חריכה
415	הרב ששון כדורי	412	דוד טוטה
415	העדה האשורית	412	אליס קוזמא
416	העדה המרוניטית	413	ג'ורג' אצפר
417	אבן סעוד (מלך ערב)	413	אכרם זויעיתר
421	כוחמד פחה אשרייקה	414	חביב כוחלא

ט. מושב הסיום בירושלים

460	ד"ר ישראל בן-זאב	422	מארק יפה
462	עומר דג'אני	425	ק.ל.וולפסון
464	אלכסנדר אהרונסון	428	ד"ר כנען
466	ד"ר א. דנציגר	433	ו. ה. סטיוארט
469	ד"ר ו. ארליך	434	ד"ר פ. י. בלודגוד
469	מאיר וילנר	436	ה. ר. א. ג'ונס
473	אסתר וילנסקה	437	ההגמון גיאורג חכים
473	גולדה מאירסון	438	ניקולה אל-כורי
486	אחמד שוקיירי	438	הנרי קטן
486	אלברט חוראני	444	שייח דיא א-דין אל-כטיב
493	הרב הראשי ד"ר יצחק א. הלוי הרצוג	446	שייח צברי עבדין
496	הרב הראשי ב"צ מאיר חי עחיאל	448	שייח תאקי א-דין נאבאחיים
496	דוק בן גוריון	448	עבדאלה חלאף
501	אליעזר קפלן	451	סמי טאהא
514	ד"ר א. שמורק	454	אמיל גורי
521	משה שרתוק	456	מייג'ור וו. אהרון

י. סקירה על ארץ ישראל

הקרקע	543	תזכיר ממשלת א"י
חקלאות		סיכום היסטורי של המאורעות
מסחר ותעשי	544	הפוליטיים בא"י
התקציב	561	סיכום גיאוגרפי
חוק וסדר	561	השלטונות המרכזיים וכספיהם
השירותים הסוציאליים	564	השלטונות המקומיים
פעילות תרבותית בקרב העדה היהודית	567	האוכלוסיה
	570	הגירה

יא. תזכירי הסוכנות היהודית לא"י

הזכיר על השפעת הבית הלאומי	621	התזכיר המדיני
היהודי על העולם הערבי		תזכיר על התנאים והאפשרויות
ככתב ד"ר ווייצמן בענין מאה אלף עולים	623	הכלכליים במזרח התיכון
	625	אפשרויותיה החקלאיות של א"י

יב. תזכירי מוסדות, אירגונים ואישים יהודיים

תזכיר שליחי העדות הספרדיות בא"י	644	תזכיר הג'וינט על מצב היהודים באירופה
תזכיר מפלגת השומה"צ בא"י	657	אמזן האוכלוסיה היהודית ביבשת אירופה
ד"ר לאומיות והמדינה היהודית	658	תזכיר הועד הלאומי לכנסת ישראל בא"י
תזכיר הער"ד זליגמן	665	תזכיר תנועת המרי העברי

ועדת החקירה האנגלו אמריקאית לעניני א"י

עדות משה שרתוק

26.3.1946

כרך ב' עמודים 521-540

DOC00521b

משה שרתוק (הסוכנות היהודית): אדוני, הרשני לפתוח באמרי, שאני מכיר הכרה עמוקה ומתוך הכנעה את גודל האחריות שהוטלה עלי — לסכם את טענות הסוכנות היהודית ולהיות האחרון בשורה הארוכה של עדים יהודים, שזכו להופיע לפני ועדה נכבדה זו בארץ ובחור"ל.

הבעיה שהועלתה לפני ועדה זו, כפי שנאמר כבר, היא יחידה במינה. הבעיה אינה בין יהודי א"י וערביי א"י בלבד. אין להשוותה אל הבעיה שהועמדה בפני קאנאדה באמצע המאה שעברה, או בפני שווייץ בשעה שנתקבלה בה החוקה הנוכחית. השאלה העומדת כאן אינה של ישוב נגודים שנתגלעו בין שני חלקים של אוכלוסיה קיימת. השאלה היא אם יש למנוע או להחיש את גידולו של חלק אחד מהאוכלוסיה. אין זה ענין של שידוד מערכות פנימי בתוך הסדר פוליטי קיים. הבעיה הנדונה היא אם יוקם הסדר פוליטי חדש לשם תיקונו של עוול ישן נושן. דבר לנו כאן בין עם ישראל והעולם כולו. אולם היהודים והערבים הם, כמובן, שני הצדדים הנוגעים בדבר בראש וראשונה.

ובכן עיקרו של הענין הוא — זכות הכניסה, זכותם של היהודים להכנס לא"י. ומוכן אני להסכים עם הערבים כי אמנם מעונינים אנו ענין חיוני בהשגת הסכמתם לעלייתנו ולהתישבותנו. אבל יהיה עניננו זה חיוני כאשר יהיה אין אנו יכולים לקבל את ההנחה, שכניסתנו תהיה תלויה בהסכמתם של הערבים ושהסכמתם תהיה תנאי קודם למעשה התישבותנו. ולא עוד אלא שאנו מאמינים שאם קיימת בכלל כל אפשרות שהיא, שבסופו של דבר יתנו הערבים את הסכמתם, הרי היא תנתן בראש וראשונה מתוך כך שיוכר ויובן באופן ברור, שכניסתנו איננה תלויה בהסכמתם וכי הסכמתם איננה תנאי ולא יעבור.

נתאר בנפשנו, שבשנת 1917, לפני פרסום הצהרת בלפור, היתה ממשלת ה. מ. פונה אל ד"ר ווייצמן ומיעצת לו להפגש תחילה עם האמיר פייסל או עם אביו, המלך חוסיין, ולבקש מהם את ברכתם לפני נתינתה. אילו כך היה המעשה, לא היתה ברכתם ניתנת לעולם וההצהרה לא היתה מעולם מתפרסמת. אולם כשניתן לד"ר ווייצמן להתבסס על הצהרת בלפור כעל עובדה קיימת ובהכירו מה חיוני לנו ההסכם עם הערבים, יכול היה ד"ר ווייצמן לפנות אל מנהיגי הערבים של הימים ההם ולקבל את ברכתם והסכמתם.

עזה תקותי, שועדה זו לא התייחסה ברצינות יתרה לנסיון, שנעשה כאן לפני כמה ימים, להציג את ת. א. לורנס המנוח כסרסור בלתי מהוגן ואת המלך פייסל המנוח כאדם שלא ידע ולא היה אכפת לו על מה הוא חותם. יש לי כאן העתק פוטוגרפי של הסכם פייסל—ווייצמן המפורסם ושל התוספת שהוסיף עליו האמיר פייסל המנוח בערבית.

ועדת החקירה האנגלו אמריקאית לענייני א"י

עדות משה שרתוק

26.3.1946

DOC00521c

הדברים בהירים לקריאה באופן מצוין והם מוכיחים, שהמלך המנוח היה זהיר מאד בבחירת המלים והניסוחים. הוא אומר, שאם הערבים מקבלים את עצמאותם, אזי ההסכם הזה שריר וקיים והוא יהיה נאמן לו. ואם אינם מקבלים, כי אז ההסכם בטל ומבוטל מטבע הדברים לא יכול היה להתכוון אל ערביי א"י באמרו (עצמאות) "הערבים", כי אז לא היה לכל ההסכם שום מובן.

בשנת 1919 עמד פייסל בראש המשלחת הערבית לוועידת השלום והופיע בפני מועצת החמישה. נלוו אליו בהזדמנות ההיא נורי פחה ועוני ביי עבדול האדי וישגו דו"ח רשמי מתמצית הדברים שאמר והוא:

"— את א"י, מחמת אופיה האוניברסלי, הוא, (כלומר, האמיר פייסל), מוציא מכלל הדיון כדי שתהיה נדונה ע"י כל הצדדים הנוגעים בדבר. חוץ מיוצא מן הכלל זה בקש פייסל את עצמאותם של האזורים הערבים הנזכרים בתזכיר".

כעבור ימים אחדים הופיעה לפני המועצה העליונה של בעלי הברית משלחת סורית בעלת ששה או שבעה חברים, ביניהם ג'מיל מרדם ביי, מיניסטר החוץ הנוכחי של סוריה. מענין לקרוא את אשר היה בפיהם, וזהו: "אין להכחיש, שא"י היא החלק הדרומי של ארצנו הציונים תובעים אותה לעצמם. יסורים רבים מדי סבלנו בדומה לסבלות היהודים משלא נפתח בפניהם לרווחה את שערי א"י. כל הסובלים מביניהם יהיו ברוכים בבואם, יתישבו נא בא"י ויהא זה בא"י אוטונומית, הקשורה עם סוריה רק הקשר היחיד של פדרציה אם יהיו שם רוב" — כלומר, אם היהודים יהיו רוב בא"י — הם יהיו השליטים".

הנה כי כן התנאי שהתנה פייסל בתוספתו המפורסמת היה, שכל הערבים פרט לאלה שבא"י יקבלו את עצמאותם, ותנאי זה נתמלא עכשו. אולם הסכם פייסל וייצמן נשאר על גבי הנייר. עבר זמן עד שהעצמאות הערבית הפכה ממשות. היא לא הוגשמה מיד. בא"י התבלטו מיד בהתחלה הססנות של הממשלה המנדטורית ואיטיות בהגשמת התחייבויותיה, שקפחו את הצלחת המדיניות המוצהרת של ממשלת ה.מ.אני מרשה לי להעיר, שאז הוחמצה הזדמנות מיוחדת במינה. זה לקח חמור בשביל ימינו אלה. והנה, אדוני, במשך כל השנים הללו של התקדמות איטית וקשה חתרנו ללא הפסק לקראת הסכם. לא אוגיע את הועדה בסקירה מפורטת על המאמצים שנעשו ע"י הבריגדיר קיש המנוח, שהיה יו"ר ההנהלה הציונית בשנות העשרים. חומר מעבין על נושא זה נמצא ביומניו. אני עצמי בקי יותר בהתפתחות שחלה מסתיו 1931, שעה שידידי ומורי המנוח, ד"ר ארלוזורוב, קיבל לידו את ניהול הענינים הפוליטיים בירושלים. פרק הזמן בין 1933 ו-1935 היתה תקופה של פעילות יתרה במבחן הסיכויים להסכם יהודי ערבי ע"י הסוכנות היהודית. מר בן גוריון מלא תפקיד עיקרי בפעולות גישוש אלו. היו פגישות בא"י, היו פגישות במרכזי המזרח התיכון, היו פגישות עם מנהיגים ערבים אפילו ביבשת אירופה. גיששנו למצוא כל גישה. השיחות היו ארוכות ובדרך כלל גלויות לב. עתים נדמה היה שהנה קיימים ועומדים היסודות להסכם. ברור, שלא הובאה כלל בחשבון האפשרות להקריב, למען ההסכם, את יסוד היסודות של שאיפתנו, הזכות לכניסה חפשית וזכות זו פרושה, כמובן, הזכות להיות לרוב, אם התנאים הכלכליים, יאפשרו את יצירתו של רוב יהודי. קצת מנהיגים ערבים נטו להסכים לעליה גדולה מאד, אבל הציגו תנאים שאותה שעה לא יכולנו למלאות אחריהם. לא לנו היה לחסל את המשטר המנדטורי הבריטי ואותה שעה אף אנו עצמנו לא ששנו ביותר לקראת חסול מהיר של משטר זה, ובוודאי שלא לפי כוחנו היה להוציא את הצרפתים מסוריה. ולא רק הטעמים האלה עיכבו כל הסכם. היהודים הציעו בגלוי, בעתונות ובוועידות פומביות, מדיניות של הסכם לעומת זה לא היו מאמצים כאלה בקרב הערבים. בשיחות פרטיות דברו מתוך חופש, אבל הייתי אומר מתוך חופש חסר דאגה והדגישו, שיש להכשיר את הקרקע בטרם יוכלו לגלות דעתם בפומבי. אבל הצרה היתה, שכל עוד לא גילו דעתם בפומבי אי אפשר היה לה להכשרת הקרקע שתתחיל. וכך הועמדנו בפני מעגל קסמים. גורם אחר היה עמדתה של ממשלת המנדט, או לפחות הפירוש הערבי שניתן לעמדת הממשלה. לא תמיד קבלו את הרושם שממשלת המנדט תקיפה בכוונתה לעודד את גידול הבית היהודי הלאומי. היו פקידים שלא רחשו אהדה כלל למפעלנו והיו פקידים בריטיים לשעבר ואנשי העדה

26.3.1946

DOC00521d

האנגלית בא"י שהודהו עם התנועה האנטי ציונית. הערבים התחילו חושבים, שלא כדאי להתפשר עמנו.

יתכן, שאת החלק ההרסני ביותר במניעת ההסכם מילא מצב הענינים בעולם במחצית שנות השלושים, שהלך והחמיר בגרמניה ובאיטליה. וככל שהלך והחמיר, הלך והתנדף הסיכוי להסכם. נראה, שהערבים קבלו את הרושם כי העולם עומד על סף התמוטטות חדשה, וכי התמוטטות זו תביא להם סיכוי מהפכני חדש — סכוי, שאם יוכלו לנצלו, יביא להם הישגים שלא הצליחו להשיג בסוף המלחמה הקודמת. הם החזיקו בדעה, שלא זו השעה הכשרה לפשרות; זו השעה לאסוף כוח, להמתין להתמודדות שתבוא ודנצלה עד תומה.

כאן ברצוני להדגיש, כי במאמצינו בקשנו במחשבה תחילה לבוא בנגוע עם האגף הקיצוני ביותר של התנועה הערבית. לא נרתענו מפני הדבר. כמה מן השיחות שהזכרתי התנהלו עם בני אדם מאותו מחנה. וזכורני, שבימים ההם ניטשה מערכת בחירות לעיריית של עיר ארצישראלית מעורבת חשובה. ותוצאות הבחירות באיזור הערבי היו תלויות במדה ידועה בקולות היהודים. אדם הקרוב למנהיג החשוב והעליון של הערבים בא לביתי ואמר לי: „באתי להזהירך. אתם תמיד חשודים בכך, שאתם מנהלים מ"מ לשם מ"מ בלבד, שאתם מנסים להשיג יתרון תכסיסי מעצם העובדה שמתנהל מ"מ, אבל באמת אינכם מעונינים לבוא לידי הסכם. ובכן, הפעם נעקוב אחריכם. אנו מצפים מכם לכנות וכובד ראש. סיכויי ההסכם יהיו תלויים בהרבה בבחירות עירוניות אלו“.

זה היה סיכון רציני מאד. דומה היה לא לקפיצה לתוך החשכה אלא לתוך מרבץ האויב. נכנסנו בסיכון ואת הבטחתנו שמרנו. נתמנה ראש עיריה ערבי שהיה הרבה יותר קרוב לענין שאני דן בו עכשו משהיה יריבו. והדבר נעשה לנוכח התנגדות ניכרת בקרב העדה היהודית ולנוכח בקורת רבה. התוצאה היתה, שחששותינו החמורים ביותר נתאמתו. כל עיקרנו לא השגנו בכך אלא ביצורה של חזית האויב וחישולה העקשני של אותה הקבוצה הקיצונית. הדבר נתחוויר ביותר בשעה שפרצו מהומות 1936. בכל אותן שנות הדמים, מ-1936 עד 1939, נמשכו מאמצינו להגיע לידי שלום פוליטי. והם נכשלו בעטיה של התעקשות הערבים בתביעה, שהעליה היהודית תיפסק. זאת לא יכולנו לקבל.

היתה לי ההודמנות להסביר לה. מ. נורי סעיד פחה, כשבא לבקר בירושלים באוגוסט 1936 וניסה לפשר והציג תנאי אחד: הפסקת העליה. עניתי לו, „לא, זאת לא נוכל לקבל. שאם נסכים להפסקת העליה היהודית בנסיבות הללו, תחת לחץ האלימות, יהא פרושו של דבר, שאנו מודים בדבר כי הערבים הם אדוני הארץ הזאת ושעלינו אחר כך ללכת ולשטח לפניהם את בקשתנו שיגמלו עמנו חסד ויפתחו שוב את שערי הארץ“.

בעמדה זו תמכו היהודים של א"י ויהודי כל העולם כולו. אף על פי ששלמנו כל יום בקרבנות גמרנו אומר לעמוד נאמנים על עמדתנו זו — זה עצם הבסיס, שעליו אנו עומדים בארץ הזאת.

צר לי מאד לחלוק בקשר לכך על אדם כד"ר מגנס, שכוונותיו לטובה. כפי ששמעתי הוא אמר לוועדה, שבאותם הימים הושג הסכם בין קבוצת יהודים וקבוצת ערבים, שלפיו היה להם ליהודים להגיע מקץ עשר שנים כדי 40% מהאוכלוסיה, היינו 800,000 גפש, וכי צר מאד שההסכם ההוא לא אושר. אולם במכתב שקראתי בעתונות העברית מאת ד"ר מגנס ושנכתב לאחר הופעתו כאן, אני מוצא דברים אחרים לגמרי. במכתב הוא אומר, כי מסתבר, שהיה הסדר על פי קווים מסוימים, שעלול היה אולי לשמש בסיס לויכוח עם סכויים הוגנים להצלחה — שעלול אולי לשמש בסיס לדיון עם סכויים הוגנים להצלחה: זהו משהו אחר ושונה לגמרי. קשה ברגע זה להיכנס בכל פרטי התסבוכת של המצב המדיני ששרר בימים ההם. הרי תבינו, שהשתדלנו לעקוב אחרי המצב בתשומת לב יתרה ומתוך זהירות רבה מאד. והיה לנו יסוד להניח, שהצד השני אינו אלא מנסה לזכות ביתרון תכסיסי ולהתיש את עמדתנו בשאלת הפסקת העליה, ושהצד ההוא לא היה לגמרי מוכן לוותר על דרישתו זו, ושעליה לא תיתכן כל פשרה מצדנו. אף על פי כן, כדי שלא ישאר הענין מסתורין בלתי מופוענת, חיפשתי ומצאתי לי ערבי מסוים, אדם שהיה אף הוא מקורב מאד למנהיג המחנה השני, למנהיג הפוליטי של המרד הערבי

ועדת החקירה האנגלו אמריקאית לעניני א"י

26.3.1946

עדות משה שרתוק

DOC00521e

(רק כאשר עמדה החלוקה להתגשם היו החוסיינים מוכנים למו"מ איתנו)

משנות 1936 — 1939. הלכתי אצלו ואמרתי לו: „באים אלינו יהודים, אמנם אנשים פרטים אבל בעלי חשיבות רבה בישוב, ואומרים לנו, שישנו סיכוי להסכם עם הערבים על פי קווים מסוימים. כיוון שכך הרי תבינו, אתה וידידיך, שההסכם לא יקום ולא יבוא אלא אם כן מנהיגים והסוכנות היהודית יתנו לו ידם. ואם כן, למה לנו מתווכים? הבה נדבר פנים אל פנים, התואיל בטובך לתהות על המצב במחנה שלך ולהודיע לי אם ישנה שם נכונות כלשהי לשבת ולדבר, תחילה בחשאי ואחר כך, אם נגיע לסיכום כלשהו. נפרסמנו; ואם לאו, לאו. והוא ענה לי: „טוב, תן לי שהות קטנה ואני אודיע לך פשר דבר. עברו שבועיים ולא היה קול ולא קשב. כיוון שכך, כתבתי אליו מכתב. המכתב מונח לפני, ואף על פי שאין בו אלא ארבע או חמש שורות אינני רוצה לתפוס את זמנכם בקריאתו לפניכם. כתבתי לו שאינני לוחץ עליו מבחינת הזמן, אלא שאני רוצה לדעת אם אמנם תהיה על מצב הענינים ומה התוצאות. על מכתבי לא קבלתי שום תשובה.

ברם, בהזדמנות אחת יצא הצד השני ביזמה משלו. זה היה לאחר שממשלת ה. מ. הכריזה, שהיא סברה וקיבלה את הפתרון שהוצע ע"י ועדת פיל — להקים מדינה יהודית בחלק מא"י, בחלק קטן מאד מא"י. סיעת החוסיינים מילאה את ידה של קבוצה מסוימת ובה הקולונל ניוקומב לבוא בדברים עמנו, לראות אם אנו מוכנים להכנס במו"מ. אמרנו להם: אנו מוכנים, להכנס למו"מ בלי שום תנאי מוקדם. אולם באותה שעה הודיעה הממשלה בלונדון, שהיא שולחת ארצה את ועדת וודהד, הודעה שהבהירה באר היטב לכל אדם, שהממשלה חוזרת בה מתכנית פיל, וסיעת החוסיינים ניצרה חצנה מהקבוצה שבעצמה מינתה אותה והדיחה את הקולונל ניוקומב. (קראם: היש לנו לשמוע מכלל דבריך אלה, שבאותם הימים הסכמתם לחלוקה?) שרתוק: לא, לגמרי לא. עמדנו היתה, שאנו מוכנים לברר את אפשרויות החלוקה. לתכנית פיל לא אמרנו לא הן ולא לאו, אבל אחרי ויכוחים פנימיים רבים ומרירים, תנועתנו נתפלגה בדעותיה על ענין זה. הדבר גרם להסתבכות בתוך התנועה. אף על פי כן החליט הקונגרס בשנת 1937, שההצעה ראויה לביורר ומילא את ידי ההנהלה לברר את פרטי הענין בתנאי, שההנהלה תשוב ותודיע לקונגרס את התנאים הטובים ביותר שאפשר להשיג מידי ממשלת ה. מ. ורק אחר כך יקבע הקונגרס החלטתו. הדברים לא הגיעו לידי כך בגלל ועדת וודהד וחסול כל התכנית שבאה בעקבותיה.

אחרי המהומות התקיימה הועידה הארצישראלית בלונדון בשנת 1939. הממשלה הערבית לאותה ועידה שבראשה עמד מר ג'מאל חוסייני ושקיבלה הוראות מאת המופתי ממרחקים, סרבה לשבת אתנו ליד שולחן אחד. ממשלת ה. מ. הביאה אותנו לשולחן אחד עם ראשי המדינות הערביות, שהשתתפו אף הם בוועידה, אבל בגלל עמדתם של ערביי א"י לא נתנה הפגישה שום תוצאות ותוצאת הועידה היתה — הספר הלבן. זה היה ויתור מרחיק לכת מאד לתביעות הערבים וכולו על חשבון היהודים — לא על חשבון האינטרסים הבריטיים בא"י, אלה לא יובאו קרבן. אני רק רוצה להדגיש את העובדה, שזה היה ויתור מרחיק לכת מאד ומכירה גמורה של העמדה היהודית לערבים. הויתור נעשה בצורה כזאת שיתאים לאינטרס הבריטי בא"י כפי שהובן באותה שעה. אין ספק, שהכוונה היתה לפייס ולשכך את חששות הערבים לנוכח האפשרות שתפרוץ מלחמה עם ה„ציר“. כולנו יודעים מה היתה המציאות ומה היתה השפעתו של הויתור על עמדת הערבים במלחמה הזאת. נצחונם של הבריטים ובעלי בריתם הוא בלבד הביא בסוף המלחמה שינוי בעמדה הערבית.

מר צ'רצ'יל אמר על הספר הלבן, שזו מהלומת מוות לעם היהודי. מעתה, למה היה להם לערבים להציע פשרות ליהודים כדי להניע אותם לבוא במו"מ ישיר עמם, בעוד שהממשלה הבריטית מציעה להם הסדר, המרחיק לכת הרבה מאד מכל מה שהערבים העיזו לחלום? ואף על פי כן המשכנו במאמצינו. דיברנו עם אנשים בא"י, הלכנו להפגש עם אנשים בסוריה, בהלבנון, בעירק ובמצרים, ובכל מקום שבאנו מצאנו שהספר הלבן הטביע את רשומו לחלוטין. לא שהאמינו שהמדיניות הכלולה בו תנצח; היו להם היסוסים רבים בענין זה, אבל בעינינו נראה הדבר שיהא זה מחוסר תבונה מצדם להשליך את הספר הלבן הצדה בטרם שמיצו את כל האפשרויות להחזיקו קיים במציאות. דומה, שהם

ועדת החקירה האנגלו אמריקאית לענייני א"י

26.3.1946

עדות משה שרתוק

DOC00521f

(המופתי קרא את ערביי א"י למעשי חבלה מאחורי הקוים הבריטיים)

הבינו, כי הטרגדיה היהודית באירופה ונסיון ימי המלחמה במזרח התיכון עשויים להעלות את השאלה מחדש בסוף המלחמה, אבל טבעי היה הדבר שסרבו לגרום רעה מראש לענינם בעוד הספר הלבן קיים ועומד. יורשה לי לספר לכם על שיחה אחת כזאת, שהיא אופינית לכל השאר. בשנת 1942 נפגשתי עם אישיות ערבית בולטת, מהעסקנים המובהקים במועצות הפאנערביות, ואמרתי לו, כי ההפוגה בסכסוך הארצישראלי שנוצרה ע"י המלחמה תוכל לשמש אולי שעת כושר לביזור הענינים ולראות, שמא אפשר לעבד תכנית על הסכם לאחר המלחמה. הוא השיב, מה בצע בדבר? זוהי בעיה בינלאומית; במוקדם או במאוחר, ובודאי לא לפני גמר המלחמה, יובא הענין לפני שליטי העולם. נמתין, איפוא, ונראה מה תהא החלטתם ונקוה שנוכל להסתגל להחלטתם. קו חיובי אחד היה באותה שיחה — הספר הלבן לא הוזכר בה אפילו פעם אחת. ועוד קו חיובי אחד היה: שני הצדדים הסכימו שטוב הדבר לשוחח פנים אל פנים. ואמרו, "הרי לפנינו גשר של יחסים אישיים, הבה נשמור עליו שמא נשתמש בו באחד הימים". ועל כך הסכימו שני הצדדים. המלחמה חשפה בפני כל העולם כולו את אופיה האמיתי של ההנהגה הערבית בא"י, שעמה היו לנו דין ודברים בכל אותן השנים. כאן באולם הזה שמענו שבועת נאמנות למנהיג הראשון במעלה, ששום תחליף לא יסכון לו. נכון כי ג'מאל אפנדי חוסייני טען, שכל מה שעשה אותו מנהיג בברלין לא היה מכוון אלא להגן על האינטרסים הערבים במקרה של נצחון נאצי וכי רחוק היה מלסייע בפועל להשגת הנצחון הנאצי. אני מצטער מאד לומר, שהעובדות מוסרות לנו סיפור מעשה אחר לגמרי. משהגיע המופתי לברלין התחיל מיד משדר בראדיו לעולם הערבי בקראו לערבים לפתוח במעשי חבלה מאחורי הקוים הבריטיים וקרא להם לחכות לאות ממנו, שבבואו תפרוץ ההתקוממות נגד הבריטים ובעלי בריתם. אנו יודעים, שהוא סיר במחנות השבויים הערבים מא"י שבידי הגרמנים ושידל אותם להצטרף לצבא הגרמני ומיספר-מהם אף הצטרף למעשה. חיילינו נתקלו בהם בחזית וכמה מהם נלקחו בשבי ע"י הצבא הבריטי, אבל שום רע לא אונה להם. הם הוחזרו ארצה כאילו מצאו אותם במעמדם הקודם, כשבויים בריטים בידי הגרמנים, ולא כשבויים גרמנים בידי הבריטים, ואחר כך הובאו בחזרה לא"י ועם כמה מהם שוחחנו ומפיהם שמענו את ספור המעשה.

בשנת 1943 יצא המופתי לסיור על פני בוסניה וניהל תעמולה בין המוסלמים שבמקום להצטרף לשורות ה"וואפן ס.ס.". בעמוד הראשון של עתון גרמני הופיעה תמונתו של המופתי כשהוא סוקר את החטיבות האלו. בנירנברג העיד פקיד נאצי גבוה, שהמופתי היה אחד היוזמים והמסיתים העיקריים, או אולי המסית העיקרי, אינני יודע, למדיניות ההשמדה הכללית של היהודים. משמעותם של דברים אלה לבריטניה — על זה ידברו הבריטים. אבל מה משמעותם ליהודים וביחוד ליהודי א"י ברור, סבורני, לגמרי.

לאחר שסקרנו היום לפניכם בקצרה — בשים לב לאורך התקופה ולגודל המאמצים את כל הנסיונות לבוא במ"מ, שהביאו אותנו למעשה לכל עיר בא"י, לכל בירה במזרח התיכון ולכל מרכז מדיני חשוב באירופה ובאמריקה — ירושלים, רבת עמון, דמשק, בירות, בגדד, קהיר, פאריס, ג'ניבה, לונדון, וושינגטון וסאן פרנציסקו — נסיעות לאין ספור, פגישות לאין ספור עם ערבים ארצישראליים, סורים, לבנונים, עיראקים, סעודיים, מצרים, עם ערבים מאמריקה — עלולה להתעורר בלבכם השאלה שמא עומדים אנו מיואשים ומודים בכשלוננו. ולא היא. אף אין אנו מצטערים על המאמצים שהשקענו. אין אנו סבורים שהמאמצים היו לשוא. למדנו הרבה, ואנו סבורים שגם לימדנו משהו. וכשם שאין אנו מוכנים לוותר על האידאל הציוני שלנו, כך אין אנו מוכנים לוותר על תקוותנו להבנה בין יהודים וערבים. ואין זו משאלה חסודה ולא הרהורי לב. זוהי הנחה המבוססת על הנסיון ועל עובדות.

השאלה הראשונה הצפה ועולה בראשי היא — היוכלו ערביי א"י ויהודי א"י לחיות יחדו בשלום כשכנים שווים המכבדים אלה את אלה? והבינו, רבותי, שמבחינה זו אין הנסיון בעולם הערבי ענין לכאן. היהודים בארצות ערביות נמצאים שם בחסד והם משלימים בהכנעה עם מצב של נתינות ושיעבוד, שהוטל עליהם ע"י נסיבות אובייקטיביות. מה שאין כן יהודי א"י. הם מאמינים, שהם נמצאים כאן בזכות, והם יודעים שהערבים.

(מקור הסיבוכים בעיריות ירושלים ויפו)

יודעים, כי כך הם רואים את עצמם כאן ועל כן השאלה היא, היכולו לחיות ביחד יהודי המרגיש את עצמו כך בצוותה עם ערבי, היודע שכך רואה את מעמדו בארץ שכנו היהודי? תשובתי היא: כן, יש בידם לחיות ביחד.

השאלה השניה היא אם גדולנו בארץ, העובדה שאנו מתרבים במספר ומתפשטים בשטח, המקפחת עובדה זו את יחסי השלום היומיומים? ושוב התשובה היא: לא. לכו נא לכל ישוב יהודי חדש שהוקם בשנים האחרונות על ידי הסוכנות היהודית בשממותיה של א"י, שתושביה הערביים לא ראו מקודם פניו של יהודי ורק שמעו את שמעו, וראו נא כיצד נרקמים שם היחסים ביניהם. ודאי, פורצים לפעמים סכסוכי גבולות, אבל סכסוכים כאלה פורצים גם בין הערבים לבין עצמם. אבל תמצאו, שאין שם ישובים מנותקים אלה מאלה ואינם מרעימים פניהם אלה לעומת אלה. במקרים רבים מאד מתהווה מיג ידידות ספונטאנית, טבעית. כדאי לציין, שבמאורעות משנות 39—1936 נערכו רוב ההתקפות על המושבות היהודיות בידי אנשים שהובאו ממרחקים ולא בידי שכניהם הקרובים של היהודים. היו אפילו מקרים ספורים, ששכנים ערבים באו והזהירו נקודות יהודיות על סכנה המתרגשת לבוא בקרוב. ודאי, הפחד מפני תגובה מזוינת של היהודים מילא אף הוא תפקיד בעמידתם זו של השכנים הקרובים ועלי לומר, תפקיד מיוחד במינו: ההגנה, הנכונות והיכולת להתגונן, מעוררות כבוד והכבוד הוא הבסיס האיתן היחיד לידידות אמת.

השאלה השלישית היא: האם זרם העולים היהודים משפיע לרעה או לטובה על הערבים בתורת יחידים ועל העדה הערבית בתורת יחידה סוציאלית? אני סבור שהראיות הממשיות מדברות בשפה ברורה, שההתפתחות היהודית מביאה ברכה לערבים. השאלה האחרונה היא: מבחינה אובייקטיבית, המנוגדים האינטרסים הפוליטיים של היהודים בא"י לאינטרסים הפוליטיים של הערבים במזרח התיכון או אינם מנוגדים — אין אינטרס פוליטי של הערבים הארצישראליים בתורת שכאלה, כמשהו מיוחד במינו; אינטרס זה מתמוזג עם האינטרס הפוליטי הכולל של הגזע הערבי המאכלס את האזור הרצוף והגדול הזה — ואם אנו רוצים לברר אם הסכסוך הוא מוחלט או אינו מוחלט אני טוען שרק בקנה-מידה ההוא עלינו לשקול את הדברים. ותשובתי היא: לא, האינטרסים אינם מנוגדים אהודי; אפשר להביא לידי הרמוניה ביניהם; אין נגוד יסודי. אני מודה, שנקודה זו טעונה הבהרה ופרוט יתר. עיקרו של דבר היום הוא הסכסוך הפוליטי בין היהודים ובין הערבים של א"י. היחסים בין היהודים והערבים הולכים בעת ועונה אחת על פני שני משטחים שונים. המשטח הראשון — היחסים היומיומיים, הכלכליים והסוציאליים. המשטח השני — הפוליטי, שעליו נטושה ההיאבקות על קביעת עתידותיה של הארץ. על פני המשטח הראשון ישנו שיתוף פעולה במדה רבה: פרדסים, אירגוני מסחר, פועלים, חקלאים בכפר, ואפילו עיריות הערים מעורבות כשאר ענינים פוליטיים מיוחדים מתערבים כדי לסבך את המצב. בעירית ירושלים, למשל, אין הענינים הולכים כשורה בגלל שאלת ראשות העיריה. הרוב היהודי בעיר השלים במשך שנים רבות עם ראש עיריה ערבי, אבל כשהגיעו הדברים לידי מנוי ראש עיריה יהודי, אמרו הערבים, "זו בעיה פוליטית יסודית", וסרבו לשתף פעולה. הממשלה באה, איפוא, והציעה פשרה, תכנית לראשות מחזורית. היהודים הסכימו, הערבים דחו אותה. ומצער הדבר מאד, ואף מרגיז, שהממשלה תיארה בהודעה רשמית את שני הצדדים כאחד כמפריעים, כמעמידי מכשולים, ששניהם כאחד מסרבים לשתף פעולה, ששניהם כאחד לא נתבגרו כל צרכם, וחברי המועצה היהודים, שהיו מוכנים לקבל את הפשרה ולעבוד על פיה ושהשתתפותם במועצה לא היתה בכלל כשלון כזה כפי שמשתמע מההודעה הרשמית, פוטרו ממשורותיהם ונשלחו הביתה ובמקומם נתמנו פקידים לנהל את עניני העיר. הדבר גורם מרירות ואף יוסף לגרום מרירות בעתיד.

סיבוכ בדומה לזה ישנו ביפו. ישנן שכונות יהודיות ביפו, לא תושבים יהודיים של יפו העיר, אלא שכונות יהודיות שהן פרי פיתוחה והתרחבותה של תל אביב. במקרה הן שוכנות בתחומי עיריית יפו. אבל הן בשר מבשרה של תל-אביב מבחינה אנתנית, תרבותית וכלכלית, את רוב שירותיה הן מקבלות מתל-אביב והן אינן רוצות להשאר חלק של יפו; הן רוצות

(הבה נבחן את עצמאות המדינות הערביות)

להסתפח לתל-אביב, שמתוכה גדלו ורק הממשלה מחזיקה אותן למרות רצונן בתחומי יפו; ודבר זה מסבך את הענינים. אבל בחיפה, מקום שלא התעוררו סיבוכים כאלה, הצליח שיתוף הפעולה ביותר בשטח המוניציפאלי גם בימי ראש העיריה הערבי וגם היום בימי ראש העיריה היהודי.

מכל מקום, רבותי, אם שתוף-פעולה במידה רבה כזאת קיים בהיות הסכסוך בעיצומו, כמה יהא שתוף-פעולה זה יותר מלא ויותר יעיל לכשיושב הסכסוך. והדברים אמורים לא לגבי א"י בלבד, אלא אף לגבי היחסים בין א"י היהודית ובין הארצות השכנות. בשטחם העליון מאפיין היום את היחסים האלה החרם הערבי; אבל מתחת לשטח העליון מפכה זרם תחת רחב של חליפין, של קיחה ונתינה. וכאן יש בידי לספר סיפור מעשה ארוך על מאמצים ויזמה שהצד השני נקט בהם. פרופיסורים מהאוניברסיטה שלנו הוזמנו לעבודות מחקר ועיון בארצות השכנות, ועדות לענייני יעור ולשרותים חקלאיים שונים באו הנה ללמד כאן מנסיונותינו בשטח החקלאי, בשטח האירגון התעשיתי, בשטח התנועות הקואופראטיביות, בשטח החינוך הכפרי ואינני יודע איזה עוד מיני פקידים וסטודנטים נשלחו לכאן ללמוד ולעבוד במוסדותינו ובמעבדותינו. אכן הועדה החקלאית של הליגה הערבית, כשנמסר לה התפקיד לערוך דו"ח על תיאום הפיתוח החקלאי בארצות ערב שאבה הרבה מהחומר שנאסף בידי המכון החקלאי שלנו ברחובות, שכמה מכם בודאי בקרתם בו. אנו בצד היהודי עושים פעולה לקדם את לימוד הערבית ואת לימוד העולם הערבי בקרב בני עמנו. בכל בתי הספר התיכוניים מלמדים ערבית ובית ספר המוכן להקדיש לנושא זה יותר מכפי תכנית הלימודים, מקבל הענקה מיוחדת מאת הסוכנות היהודית. מטעם הסוכנות היהודית נתמנה מפקח מיוחד לשם העלאת רמת הלימוד של ערבית בבתי ספר יהודיים; מתנהלים קורסים סדירים בשביל מורים; האוניברסיטה העברית מכשירה דור מורים לערבית המותאמים הרבה יותר לתפקידם הפדגוגי הקשה מהמורים מהנוסח הישן, והם משקיעים בעבודתם התלהבות חלוצית רבה. אנו גם מגייסים מורים מבין עולי ארצות ערב, צעירים יהודים שקבלו חינוכם בערבית בארצות מוצאיהם. ישנם קורסים בשביל מבוגרים והושבנו מורים לערבית בנקודות ההתישבות שלנו השונות. דאגנו לכך שלא יהא אפילו ישוב יהודי אחד שלא יוכל לקיים יחסים עם שכניו הערבים בגלל מחסור באנשים היודעים ערבית. יש לנו קורסים סדירים לערבית בשביל מוכתרים וקציני הכנסת אורחים. אם תבואו היום לחדרה תמצאו שם חבורה בת עשרים איש מכל קצות הארץ המבלים כל יומם בלמוד השפה הערבית, הפולקלור הערבי, המנהגים הערבים וכדו'. זהו קורס הנמשך ששה חדשים וכשהחבורה הזאת תגמור את חוק לימודיה תתפוס חבורה אחרת את מקומה. אנו מוציאים כתב עת אינפורמטיבי בעברית, הסוקר בשביל ציבור הקוראים העברי את התפתחות המאורעות בעולם הערבי. אנו מוציאים גם בולטין מיוחד בערבית, הסוקר בשביל ציבור הקוראים הערבי את החיים היהודיים. עתון ערבי מתפרסם ע"י ההסתדרות. אני מניח, שהועדה כבר יודעת שאין בא"י אפילו בית ספר ממשלתי אחד לערבים שבו מלמדים עברית. ומה שאנו עושים בשטח זה אין אנו עושים כדי לגרום הנאה למישהו ואף אין זה בשבילנו ענין של אכזריות. אנו עוסקים בכך משום שאנו מעונינים בדבר. אנו מאמינים שהשלום בוא יבוא. בחזוננו אין אנו רואים סכסוך מתמיד לנצח, אלא חזון של שלום והבנה ואנו רוצים להיות מוכנים לכך. אנו מאמינים שהשלום וההבנה יבואו על פני שלב גבוה יותר של התפתחות ובתוך מסגרת רחבה יותר.

שתי סיסמאות רווחות היום בעולם הערבי: עצמאות ואחדות. הבה נבחן את מצבה של העצמאות בעולם הערבי. אני סבור שהדין עמי באמרי, שעצמאות פוליטית היא מלה ריקה אלא אם כן היא ממלאה תוכן כלכלי וסוציאלי את המסגרת של פעילות לאומית שהיא יוצרת. הארצות הערביות מתעלסות היום בעצמאותן הפוליטית, שרכשו להן בקלות כל כך גדולה, אבל אם ממשלותיהן מתיחסות ברצינות לתפקידן, צפוי להן מאבק קשה מאד בבואן להזין את אוכלוסיותיהן, לחנך אותן, להלחם בדלות ובתחלואים ולפתח כוחות נרדמים. הסתכלו על סוריה, היא ריקה למחצה. הסתכלו על עיראק, היא ריקה יותר ממחצה. לעת עתה אין בארצות הללו אלא סימנים קלושים ביותר של התעוררות התודעה הסוציאלית. וטוב מאד שאפשר כבר להבחין בסימנים הללו ובסימניה של הבנה כלכלית

(דומה שיקום כאן מין בלקאן חדש שבו תהיה יותר ממקדוניה אחת)

מתקדמת. וכבר ישנם כאלה המבינים, שכל זמן שהמדינה עניה, אוכלוסיתה מצומצמת, תעשייתה פרימיטיבית, אין העצמאות הפוליטית אלא תרמית ואין היא יכולה להיות בטוחה בעצמאותה אלא אם כן תתן דעתה לפיתוח. עצמאות ממשית פירושה פתוח, היינו בנייה מהמסד ויצירת ערכים חדשים. רבים כבר מבינים את הדבר ובנידון זה אפשר ללמוד לקח כלשהו מאתנו, באשר נאלצנו ללכת בדרך הקשה של בניה מהמסד וליצור את הכל במאמצינו. אמנם כן, אנו עשינו את ההתחלה מלמטה, מן המסד, אבל אנו מקווים שיום אחד — ואנו מקווים שהיום הוא אינו רחוק, אנו מקווים באמת שהיום הוא קרוב מאד מאד — יהא בידנו להפוך את מפעלנו למבנה של מדינה. המדינות הערביות עשו את ההתחלה בהקמת מנגנון ממלכתי ורק עכשו הן מתחילות לעסוק בהדרגה בפיתוח ובחנוך. שני התהליכים המנוגדים הללו יכולים להיות משלימים זה את זה. הם הולכים בקווים מקבילים ובכל אופן אין סתירה ביניהם. ראש הממשלה של אחת הארצות הערביות השכנות אמר לי פעם, „אם באחד הימים נעשה יד אחת, יהא ביכלתנו לעשות דברים גדולים במזרח התיכון הזה“, ואני אמרתי, „בודאי“, והוא השיב, „לא, בטוחני שאתם בעצמכם אינכם יכולים לשער מה גדולים יהיו הדברים האלה אם נלך יחדו ביום מן הימים“.

אבל ישנה שאלת האחדות ודומה, שאמנם משמיעים אנו נעימה לא הרמונית בתוך המקהלה הכללית שמסביבנו המשוועת לאהדות. ברם, האם אנו באמת אנומאליה משונה כזאת בתוך העולם שמסביבנו? אני לא כך אני חושב, לגמרי לא כך. ישנו שוני רבגוני של יסודות אתניים במזרח התיכון וישנה מחלוקת רבה בין מחנות פוליטיים ודתיים. אינני אומר, שסיסמת האחדות אינה אמיתית; היא אמיתית לחלוטין בין אלה שהם מאוחדים באמת, אבל אלה אינם הכלל כולו, הם רק חלק מהכלל, אם כי חלק חשוב מאד, יתכן שהם רוב. אבל קריאה זו לאחדות אינה מכוונת רק לבטוי עצמי לגיטימי, יש בה עוד משהו. היא מכוונת להיות מכשיר בידי הרוב להשיג בו את העליונות על פני אלמנטים רבים ושונים שאינם בני מינו של הרוב. וישנם שני מיני מיעוטים בעולם הערבי: האחד, אלה החלשים מדי מבחינה מספרית ומבחינת עצמתם הפנימית משוכללו לעמוד בלחץ — הם קשרו גורלם עם הרוב וכמה מהם אף משתדלים לעלות על הפאנצרים במשחק הפאן-ערביות. אבל ישנו סוג אחר: מיעוטים, שיש בהם די כח לעמוד בהתנגדות ויש — כפי שהועדה יכלה לראות דוגמה נאה הימנו זה רק, חושבני, בשבוע האחרון — שהקו המבדיל הזה חוצה בתוך אותה קבוצת המיעוט עצמה. המדיניות המעודדת את הליגה הערבית ונותנת לה את מלוא הסעד ללא סייג, פרושה — הסגרת כל המיעוטים וכל הקבוצות בעלי דעה אחרת לידי האלמנט השולט. ואחידות זו תהא מלאכותית ואינה יכולה להתקיים. היא איננה עובדת למען הצדק, היא איננה עובדת למען השלום. דומה שיקום כאן מין באלקאן חדש, שבו תהיה יותר ממקדוניה אחת בין האלמנטים המסוכסכים — אם הם באמת מסוכסכים ואנו מאמינים שאמנם כך הם; ואילו הופיעו כולם בפניכם היו מעידים על כך בפה מלא — יש ליצור הרמוניה ולא לדחוף אותם לתוך אחדות מלאכותית וכוזבת. מתבקש כאן עקרון האוטונומיה הרחבה, טריטוריאלית, כלכלית ועדתית, שבה יתמזגו היסודות השונים להרמוניה אחת, לסינתזה אחת, ולא שחלק אחד יובא קרבן בשביל אחרים. בתוך תבנית פוליטית, שתהא נאמנה למציאות האתנית של המזרח התיכון אנו דורשים את מקומנו ויש בידנו להשיג אותו. ובהיותנו לעזרה לנו נהיה לעזר גם לאחרים. באנו הנה להשתקע. א"י יהודית תהיה לעולם חלק של המזרח התיכון. מאינטרס החיים שלנו — אבל לא שלנו בלבד — הוא להתנגד לכל טשטוש הדמות ולהבליט את האינדיווי-דואליות שלנו. אנו מושיטים יד לכל אלה המוכנים לעבוד למען קידומו של שלום כזה והרמוניה כזאת. ואנו מאמינים כי סופן של עובדות שהן מתקבלות במוקדם או במאוחר וכשם שנתקבלה העובדה שקיים ישוב בן 600.000 נפש — אף על פי שרבים מתנגדים לכך — כך תתקבל עובדת התבססותנו האיתנה בארץ הזאת. והתערותנו בא"י לא תוכל להיות איתנה ובטוחה בלי מסגרת ממלכתית, הנשענת על רוב יהודי. כל האומר, שא"י כמדינה יהודית מהווה סכנה רצינית לעצמאות הערבית, המשתרעת על שטחים עצומים כאלה, אינו אלא הוזה דמיון שוא ומזיק. כל עיקרה לא תוכל המדינה היהודית להשיג

אלא חסות למלאכת הבנין היהודי וביצור הזכות של בני עמנו על כניסה לארץ הזאת כמו כן אין טעם לחזות עתידם של ערביי א"י כמיעוט חוזר ישע. לכשתבוא התפתחות כל-מקיפה מסביב, יהיו תמיד קשרים לאין מספר בין א"י ושכנותיה, והערבים יהיו תמיד בני הרוב הגדול והחזק, ותהיה אשר תהיה התמורה במספרים שתחול בתחומי א"י פנימה. בהיות המדינה היהודית מוקפת מכל שלשת צדדיה מדינות ערביות, היא תדע יפה מאד, שטוב לה שלא לדכא את אזרחיה הערבים. א"י כמדינה יהודית תשתבץ יפה לתוך המסגרת הכללית מיד עם הקמתה, אבל עלי להודות, שקשה מאד לקוות שתבא הסכמה עליה מראש, בטרם התכוננה.

בעוד שאנו מבינים את הלאומיות הערבית, אנו תמהים אם באמת אין הערבים מבינים את הלאומיות שלנו כדרך שהם מעמידים פנים לפעמים. בהקשיבנו לעדויותיהם של אנשי הוועד הערבי העליון הגענו לפעמים עד יאוש, שכן לא מצאנו בהן אפילו קורטוב של הבנה. דורשים מאתנו בפשטות שנשלים עם מעמד של ערבים יהודיים, כפי שכתב, דומני, ד"ר חתי לועד בווינגטון. דורשים מאתנו להסתפק במעמד של מיעוט ולהסתמך על חוש הצדק ועל נדיבות רוחם של אדונינו הערביים. ובכן, כל זמן שזו תהא עמדתם לא יתכן הסכם. ויתכן שיבוא שינוי בהשקפותיהם, ואם לא יבוא בטוחני, שתבוא הסתגלות לעובדות.

טוב ונוח לו לג'אמל ביי חוסייני לשאוף לאותם הימים שבהם ישב בשלוה ליד אומנתו היהודית הזקנה. אני עצמי הנני אחד המאושרים שניתן לי לבלות חלק מילדותי באיזור ערבי טהור של א"י. (קרוסמאן: האמרת אחד המאושרים או הבלתי מאושרים?) המאושרים, הייתי אומר אפילו המאושרים ביותר, ותודה לך שהפנית תשומת לבי לכך, שכן יתכן שהיו אחרים באולם שחשבו כי אמרתי "בלתי מאושרים". בשבוע הבא ימלאו 40 שנה מיום בואי ארצה והשנתים הראשונות עשתה משפחתנו בתוך כפר ערבי. היינו באמת דיירים אצל משפחת ג'אמל ביי. אני חב הרבה לשנתים הללו ואני מוקיר מאד את ידידותי עם הכפריים, הנמשכת עד היום הזה. אולם אינני יכול להציע את נסיוני אני לדוגמה ומופת לכל העולים היהודים שיעשו כמוני. רצוני לומר שלעולם לא נוכל לפתור בעיתנו בדרך זו ולעולם לא נצליח ליישב יהודים בארץ הזאת במספר ניכר אם ננסה לפזרם בקבוצות של שנים שנים או שלשה שלשה בתוך הכפרים הערבים. אגב, זה גם לא נכון, שבימים ההם שרר שלום פוליטי גמור. שלום ושלוה שררו אז בין שכנים כדרך שהם שוררים היום, אבל כבר אז היה נראה הסכסוך הפוליטי. כבר אז היו עתונים ערביים שניהלו תעמולה נגד הציונות.

ד"ר חתי אמר עלינו, הוותיקים, שאנו יהודים ערביים. הריני מציג עצמי כדוגמה חיה של שבט דמיוני זה מיסודו של ד"ר חתי ויותר לא אומר על זה ולא כלום. באנו להיות עצמאים ואין עצה ואין תבונה על כך. והשאלה איננה רק זו שאין אנו רוצים להקלט בתוך המסכת הערבית; המסכת ההיא גם אינה יכולה לקלוט אותנו. אין שם מקום בשבילנו. היה לנו לבנות את הכל מחדש, מעצם המסד. את הכל היה לנו לבנות במאמצינו. מכאן הסבר לכמה דברים מוזרים בנו, שאינם אמנם קלים להבין — ואני מודה בכך. לא הכל בקיאים בתהליכים המיוחדים של חיינו. ישנם דברים הנחשבים טבעיים בהחלט בחיים של כל עם תקין. דברים אלה הם פרי היסטוריה, פרי התפתחות. ואילו אצלנו יש צורך ליצור את הדברים האלה ע"י מאמץ מכוון ובהכרה. וכיוון שאנו מתאמצים לקראת המגמה הזאת, כיוון שאנו כל כך משוקעים ועסוקים בכך, אנו נראים אכסלרוביים — וזה לא נכון. טבעי הדבר לגבי, נאמר, העם האנגלי או הצרפתי שבניו יהיו פרופיסורים באוניברסיטה ומנקי רחובות, אבל כדי שהיהודים יוכלו ליצור להם חברה כזאת עליהם לעשות מאמץ מכוון לקראתה, וכשהוא נעשה, מביטים על הדבר בחשד. וזהו כל ענינה של עבודה עברית. רצוני לומר, מי, אם לא אנו, צריך היה לעשות את כל העבודה שצריכה היתה להעשות? אולם מה היה מתרחש, אילו לא כך היו פני הדברים — אילו היהודים היו נשארים פרדסנים ובעליהם של בתי חרושת, בעוד שהערבים עושים את המלאכה הבזויה? בשנת 1925 טען הוועד הפועל של קונגרס הערבים הארצי-ישראליים, הגוף הפוליטי שקדם לוועד הערבי העליון, בתזכיר שהגיש לחבר הלאומים,

ועדת החקירה האנגלו אמריקאית לעניני א"י

26.3.1946

עדות משה שרתוק

DOC00521k

(דומה שהממשלה רוצה להוריד את רמת המשכורת שלה יהודי לשל הערבי)

שהיהודים אינם בכלל חקלאים, שאת העבודה במושבות עושים הערבים, והוא בקש לעשות הון פוליטי מטענתו זו.

שומה עלינו להקים מבנה ציבורי משלנו, מבנה מאונך. אין אנו רוצים להיות שכבה מאוונת שתוטל מעל לשכבת הערבים. אנו רוצים להקים את מבנה עמנו לצדם של הערבים. השויון המלא הגדול במשכורות, בתנאים, ברמות החיים הוא שיביא בהדרגה לידי מיוזג וכשיושג השויון המלא יבוא המיוזג המושלם. הקריטריון איננו: כמה ערבים היהודים מעסיקים אצלם. הקריטריון הוא: אם הגידול היהודי גרם לגידול הכמות הכוללת של תעסוקה בשביל היד העובדת הערבית או להפחתת הכמות הזאת. אנו עומדים למבחן זה וידנו מורמה. ושוב: הקריטריון איננו — אם הערבים העובדים אצל יהודים מקבלים אותה המשכורת שמקבל הפועל היהודי. ערבים אלה אינם אלא אחוז קטן מאד בעם הערבי. הקריטריון הוא אם עבודת היהודים הולכת בכוון הכללי של העלאת המשכורת או הנמכתה. למבחן זה אנו עומדים וביד מורמה. המשכורת שהפועל הערבי מקבל ממעבידו היהודי גדולה מהמשכורת שהוא מקבל אצל מעבידו הערבי ואף אצל הממשלה, ברוב המקרים. אנחנו הם שדרשנו מהממשלה שתקבע מינימום של משכורת ולא נענינו. בשנות העשרים התכוננה ועדה ממשלתית שבפניה הופיעו נציגים יהודים, עובדים ומעבידים כאחד, ודרשו לקבוע מינימום של משכורת. הם לא נענו. בדיוני אני עם הממשלה עסקתי הרבה בשאלת המשכורת של השוטר היהודי, שלדעתי היא נמוכה לא בשביל היהודים בלבד אלא אף בשביל השוטר הערבי. שניהם מקבלים משכורת שווה. עמלנו הרבה להניע את הממשלה שתסכים להעלות את המשכורת היסודית לשוטרים ולפקידות הממשלתית הנמוכה. ובשנים האחרונות לא העלינו במאמצינו אלא תוספת יוקר, אבל משכורת היסוד לא נשתנתה למעשה. דומה, שבקרוב הממשלה שולט הרעיון שיש להוריד את רמת המשכורת של היהודי לשל הערבי. הרעיון השולט אצלנו הוא להעלות את משכורת הערבים לשל היהודים.

עקרון בדומה לזה שייך לגבי שאלת הקרקע. תקנותיה של הקק"ל עלו כאן על שולחן החקירה, כדרך שכבר עלו לדיון כמה פעמים קודם לכן. מסופקני אם אצליח להבהיר את המצב. באנגליה אדמת הארץ היא אנגלית יהיה אשר יהיה המשטר הסוציאלי; אנגלית, בין אם היא שייכת לפרט ובין אם היא שייכת לציבור, לעם. היא אדמתו של העם האנגלי. הוא הדין בצרפת ובסוריה וגם בכל ארץ אחרת באירופה או במקום אחר. ואילו בא"י ידענו, שרק האדמה שאנו רוכשים ומעבדים אותה היא שלנו באמת. ידענו כן, שבחשבון הגדול הקרקע שייכת לאלה המעבדים אותה ולא דוקא לאלה הרשומים כבעליה. זו היתה נקודת ההשקפה הלאומית, אבל גם מבחינת ההשקפה הסוציאלית נכונה הגישה הזאת. ואנו מאמינים שהעובדה כי ההשקפה הלאומית והסוציאלית עולות בקנה אחד והולמות זו את זו היא סימן לאופי קידמה הטבוע בשתייהן כאחת — מבחן למדת הקידמה שבהן. והיה צורך חיוני להפריש חלק מהאדמה היהודית שלא יפול לתוך שוק הספרות ולהבטיח שאדמה זו תוקדש לשרות הלאומי, לשמושם של אנשים בני דלת העם, שאין ידם משגת לקנות אדמה משלהם, בכסף, ואף על פי כן יש בידם להיות עובדי אדמה משובחים. אין להם לאנשים אלה אלא שתי ידיים לעבוד ורצון תקיף להיות עובדי אדמה טובים. יש להמציא אדמה לאנשים אלה לעבוד בה, ולא כדי לעשות רווחים עליה. זו הבחינה הסוציאלית של הענין. כלום לא נאמר בספר "ויקרא", "והארץ לא תמכר לצמיתות כי לי הארץ". ומקרא אחר ב"בראשית" אומר, "בזיעת אפיך תאכל לחם" — ואנשינו השתדלו לקיים את שתי המצוות הללו.

אשר להשפעתה של התישבות היהודים על האוכלוסיה הערבית הכפרית, החישוב המכריע אינו זה אם הערבים הוכרחו לעבור למקום אחר כדי לפנות מקום להתישבות יהודית. השאלה המכרעת היא, אם בתוצאת ההתישבות היהודית גדל או פחת המספר הכולל של ערבים היושבים על אדמתם ואם מצבם הורע או נשתפר. לשני מבחנים אלה, היקפו של מעמד האיכרות הערבי ומצבו, אנו עומדים וידנו מורמה.

תכונתה העיקרית של ההתפתחות החקלאית הערבית בעשרות השנים האחרונות היא המעבר המתמיד מאהלים לבתי חומה, מביקתות לבנינים מקורים, מרועי צאן לחקלאות,

ועדת החקירה האנגלו אמריקאית לעניני א"י

26.3.1946

דברי משה שרתוק

DOC005211

(לא נכון שהרסנו מסגדים וחיללנו בתי קברות בעמק יזרעאל)

מזריעה לנטיעה, מחקלאות בלתי מושקה למושקה, ובשנים האחרונות ממחרשות פרימיטיביות לטראקטורים, ממגלים לקוצרים מכניים וכו'. עובדה אופיינית היא, שבתוצאת העובדה — ויש מקום לבעל דין לומר על אף העובדה — שלידי היהודים עברו בערך מיליון ומחצה דונמים של קרקע, מעמדו ומצבו של הפלח הערבי בא"י לא זו בלבד שלא ירד אלא אף עלה. יש היום ברכושם יותר בתים, יותר עצים, יותר בהמות, יותר מכשירי עבודה משהיו להם קודם לכן, והם עצמם, הפלחים, גדלו במספרם. אבל אין אנו מתכוונים לומר בכך ששאלת ההעברה של ערבים לקרקע אחרת אינה חשובה כל עיקר. היא חשובה. השתדלנו תמיד להעביר ערבים ככל האפשר פחות. אבל פעם בפעם אי אפשר היה להמנע מהדבר. ג'אמל חוסייני קרא בשמותיהם של חמשה כפרים ערבים — ג'נג'אד, נרגוס, שתה, פולו ועפולה — שלדבריו נעלמו מעל פני האדמה, שמותיהם נמחקו מעל המפה ומסגדיהם ובתי קברותיהם ניתצו ונמחו מעל פני האדמה. דומני, שמר פיליפס הוא שהעמיד שאלה בנדון זה. ובכן, אדוני, כל חמשת הכפרים האלה וכמה כפרים אחרים היו בעמק יזרעאל ואדמותיהם, נגזעות מלריה, היו שייכות לבעלי אחוזות גדולים, הנעדרים רוב ימות השנה מהארץ — לא מהטיפוס השכיח של בעלי אחוזות בא"י. טבעי הדבר, שמשנרכשה האדמה היה הכרח להעביר את האריסים למקום אחר והכפרים חדלו להתקיים. אבל דברים כאלה מתרחשים בארץ הזאת לא רק כתוצאה מרכישת אדמה ע"י יהודים. מפת א"י מלאה מקומות, ששמותיהם הערביים מתחילים ב"חירבת" — חורבה, מקום שעוד לפני כמה עשרות שנים היה מיושב ואחר כך נעזב משום מה. אדמה נקנתה ואדמה נמכרה והבריות נעו ממקום למקום. היתה תנועה, אבל התנועה שנגרמה ע"י התישבותנו לא היתה האחת והיוצאת מהכלל. ולא נכון שמסגדים נהרסו. לא היו שם מסגדים בכלל. לא בכל כפר בא"י אתה מוצא מסגד. לא נכון שבתי קברות חוללו או ניטשטשו. הם נשתמרו בשלמותם. בידי תמונות מכמה מהם. בדרך כלל נשארו בהוויתם כל בית קברות וכל מקום מקודש אחר, כגון קבר של קדוש מוסלמי, והחלקה שבה נמצאות אנדרטות כאלה אינה נרשמת כלל על שמה של הקק"ל. היא נרשמת על שמה של המועצה המוסלמית העליונה או על שמו של ה. מ. הנציב העליון.

כל הבעיה הזאת של ערבים מחוסרי קרקע התחילה עולה בחלל עולמנו בהבלטה רבה בתוצאת חקירתו של סיר ג'ון הופ-סימפסון. אחריו באה חקירתו של מר לואיס פרנטש. ואחר כך נתמנה השופט הבריטי ווב, אחד השופטים הבולטים שבארץ, לבדוק את תביעותיהם של בעלי הטענות השונים. וקריאה יצאה לכל מי שיש לו שמץ של טענה לבוא ולהשמיע אותה. בסך הכל נרשמו 3,188 טענות וזה אחרי 10 שנות רכישות קרקע בידי היהודים, קרקע שהיתה שייכת לבעלי האחוזות הגדולים ועובדה בידי הערבים. מכלל כל הטענות לא קיבל השופט ווב אלא 570. ארבעה שטחי קרקע נקנו ע"י הממשלה לשם ישובם מחדש של הכפריים האלה. הממשלה העמידה את הקרקעות הללו לרשותם של כל 570 בעלי הטענות. מכלל אלה השתמשו בהזדמנות שנתנה להם רק 100. מתוך מאה אלה עזבו 40 את מקום התישבותם החדש וחזרו למקומותיהם הקודמים. ורק 60 נשארו במקומות החדשים. שנים מתוך ארבעת השטחים שהממשלה רכשה נשארו ללא שמוש. אינני יודע מה הממשלה עושה בהם; אני רוצה לקוות שהיא אינה מובירה אותם.

אולם אני רוצה להדגיש, כי מה שהתרחש שם איננו בשום פנים טפוסי לגבי א"י כולה. ניתן לנו לעקוב אחרי תנועותיו של כל אחד מהאריסים הקודמים, שאדמותיהם עברו לידינו ולדעת מה הוא עשה בממון שקיבל מאתנו כפיצוי ומה מצבו. ואני אומר, מה שהתרחש בעמק איננו לגמרי טפוסי לכל מה שהתרחש במקומות אחרים בארץ. אם תקחו את שפלת החוף, האיזור העיקרי של ההתישבות היהודית, תמצאו, כי על אף פי שמאז מלחמת העולם הראשונה התכוונו שם 130 נקודות יהודיות, לא ירד מעל המפה אפילו כפר ערבי אחד. ד"ר ווייצמן אמר כאן, שאי אפשר להכין חביתה מבלי לשבור ביצה. אולם כאן בשפלת החוף הושג משהו בדומה לנס. הוכנה חביתה יהודית עצומה ולא נשברה אפילו ביצה ערבית אחת. גדולה מזו, הערבים באו והשתמשו באותה המחבת והכינו להם בתוכה חביתה הגונה משלהם, לעצמם. ואני מאושר שיש בידי לקבוע את העובדה הזאת: כשם שגדלה שם האוכלוסיה היהודית כך גדלה האוכלוסיה הערבית. זהו האיזור היהודי הצפוף

ועדת החקירה האנגלו אמריקאית לעניני א"י

26.3.1946

עדות משה שרתוק

DOC00521m

(אבקש שתראו עצמכם במצבו של חייל יהודי הבא להתנחל בפרברי ירושלים)

ביותר בארץ וגם הערבי הצפוף ביותר. והערבים שם יש להם שפע של פרנסה יותר מאחיהם בכל איזור אחר. אם תנתחו את המצב לפרטיו תמצאו, שהשגשוג הכלכלי וגידול האוכלוסיה עומדים ביחס ישר למכירת הקרקע ליהודים, משום שעודף הקרקע שנמכר הביא למוכר את ההון הדרוש, שאיפשר לו לעבור מחקלאות פרימיטיבית לעיבוד פרוגרסיבי. והוא הדבר שהתרחש שם. אינני אומר שכך היה בכל מקרה ומקרה, אבל יש יתרון בדבר שמקרים אלה היו עובדות ולא סתם נבואות.

ועתה מה היה הפרס שניתן לנו על כל זה? הפרס היה חוק הקרקע משנת 1940, שחכם במחירי אחד 65% מאדמת א"י בפני היהודים. זו היתה כוונת החוק וזו אף היתה תוצאתו למעשה — זכותנו לקנות קרקע צומצמה במדה חמורה ב— 30% מאדמת הארץ ורק ב— 5% למאה משטחה נשאר לנו החופש לרכוש קרקע. בהקדמה לחוק הקרקע נאמר, שהדבר נעשה הכרחי לנוכח המחסור הגדל והולך של קרקע בשביל ערבים. אשתדל איפוא, לשים לפניכם את הענין בפשטותו: טענה זו הוכחה ע"י וחוק עצמו, שכן אם זו היתה המגמה, כיצד יצא שחומר ההגבלות עמד בפרופורציה הפוכה לריכוז רכישות הקרקע היהודיות? וכך היה: מקום שהיהודים מחזיקים רק ב— 3% מהקרקע, נאסרה עליהם כל קניה נוספת לחלוטין. מקום שיש להם 7% הוטלו הגבלות על קניותיהם הנוספות ומקום שיש להם 49% מותר להם עתה על פי החוק לרכוש את כל השאר. לא היה בו, איפוא, בחוק משום מתן חסות סוציאלית; לא היה בו, איפוא, משום צעד לפיתוח כלכלי — כל עיקרו לא היה אלא מעשה גס של גבוש גזעי, מכשיר, שעל פיו יישמר ללא פגם האופי הערבי ברובו של רוב הקרקע בא"י. זו היתה, רבותי, מהלוצה קשה ואכזרית. החוק הנחית מכה על עצם היסודות של ציונות, שכן מה הם יסודות הציונות? ראשית, להוציא את היהודים מפרישותם מן הקרקע, ליקוי עתיקים של עמנו, ולאפשר לו לשוב ולחיות על האדמה; שנית, להעלות את היהודי ממעמד הנחיתות שהוא נתון בו. וחוק זה ממיט עלינו שוב את שתי הרעות הללו — הוא הודף אותנו בחזרה אל הערים ומוריד אותנו למעמד אזרחים ממדרגה שניה. הערבים רשאים לקנות אדמה בכל רחבי א"י. היהודים רשאים לקנות רק מתוך חמשה אחוזים משטחה של ארץ ישראל.

ועתה הייתי מבקש אתכם, רבותי, שתראו את עצמכם במצבו של יהודי מא"י, אפילו יליד הארץ, במצבו של חייל יהודי, ששרת במלחמה הזאת 5 או 6 שנים. שעמד במדבר המערבי, במצור של טוברוק, שהתקדם ונסוג עם צבאותיו של אלכסנדר, שאחר כך ירד לאניה והועבר לאיטליה, שנלחם בשורות הבריגדה היהודית, שנטל חלק במיגורו הסופי של האויב, כפי שהובטח לו ע"י מר צ'רצ'יל. הוא חזר עכשו למזרח, לאחר שכמה מחבריו נפלו בשדות הקרב של איטליה ושם נקברו. הוא חזר ועתה הוא רוצה להתישב על הקרקע והוא פונה לסוכנות היהודית — לא אחד אלא אלפיים מהם — והסוכנות היהודית עונה לו, שיוכל אולי לקבל חלקה קטנה מתוך השטח הקטן הנמצא בידי העם, אותם 100,000 הדונמים שעליהם דיבר היום מר קפלן, אבל אין בידי הסוכנות להושיב אותו על קרקע שיוכל להתפרנס עליה. והחייל שואל, "אם כן מה בדבר הממשלה? שמא תתן לנו הממשלה חלק מאדמות המדינה, שאין איש יושב עליהם". והסוכנות היהודית פונה לממשלה, לנציב העליון ולמזכיר הראשי ולמזכיר המושבות בלונדון, והיא מצביעה על שטח מסוים, שלדעתה יהא ראוי לתפקיד זה. והממשלה עונה, מבלי לקחת בחשבון אם השטח פנוי מאדם או לא פנוי, "אין אנו יכולים להענות להצעה זו, כיוון שאותה חלקה נמצאת באיזור האסור, שאינו בשביל היהודים".

או נקח לדוגמא חייל אחר. אף הוא חזר מהצבא ואינו שואף להיות חקלאי. הוא בעל מלאכה בירושלים. אבל אין שם עכשו בשבילו קורת גג — זו בעית הדוחק בשיכון, שעליה דנו כאן הבוקר. אבל ישנו מוסד לאומי המוכן להלוות לו כסף כדי שיוכל לבנות לו בית, אלא שלרוע המזל אין לו למוסד ההוא מלאי של קרקע בירושלים והבחור דידן ירושלמי הוא. הולכת, איפוא, הסוכנות היהודית אצל הממשלה ומצביעה על חלקת אדמה בעיבורה של העיר ומוכיחה בראיות חותכות, שאדמה זו אין כל שמוש בה, היא עומדת בשממותה, ומבקשת שאותה חלקה תועמד לרשותה של הסוכנות לשם תכנית שיכון בשביל חיילים משוחררים. והממשלה עונה, "לא, אי אפשר, כיוון שחייליכם הם יהודים

ועדת החקירה האנגלו אמריקאית לענייני א"י

26.3.1946

עדות משה שרתוק

DOC00521n

(הערבים טוענים כי 19 מיליון דונאם שוממים - תנו לנו את השממה)

והחלקה היא, אף על פי שהיא נמצאת בעיבורה של העיר, הרי היא עומדת מחוץ לתחומים המוניציפאליים של ירושלים ומכאן שהאדמה היא באיזור האסור ואי אפשר למסור אותה לידי יהודים.

הוא יהודי שנלחם כאזרח גא, שיצא לצבא כדי להכות באויבי עמו, אויביה של בריטניה הגדולה, שנתן עזרתו במיגור האויב. הוא חוזר עטור נצחון אל ארצו וכאן עליו לעמוד בפני דברים כאלה והממשלה מקוה כנראה שהוא ישלים עם דברים כאלה, שיהודי אחרי תבוסתו של היטלר לא יוכל לקבל חלקת אדמה בארץ הבית הלאומי כדי להקים לו עליה פנת בית, שיוכל לשאת אשה ולהוליד בנים ולנטוע מסביב לביתו כמה עצים — משום שהוא יהודי, לא משום שהאדמה דרושה למישהו אחר, שהרי עיניו הרואות שהאדמה שוממה, אין אדם, הערבי, שיש לו חלקת אדמה כזאת, יתכן שהוא רוצה למכור אותה ויתכן שאיננו רוצה. החוק מטיל עליו איסור גם כשהוא רוצה. החוק יצא בימי מינכן הטובים ההם ועדיין הוא עומד בתוקפו היום. כסבורים אתם שהוא פוגע בחייל בלבד? לא, הוא פוגע בציבור כולו. זו השפלה לציבור כולו, השפלה ללא נשוא. כלום היה מישהו מכם, רבותי, סובל דבר כזה בארצו?

מר קפלן הזכיר כאן מקרה מענין מאד, המעשה בבאר טוביה. כדאי היה לכם לבקר שם. מושבה זו נהרסה עד היסוד במאורעות 1929. היא נבנתה מחדש והגיעה לשלב התקדמות גבוה. היא מאכלסת עכשו אנשים פי 8 משהיו בה לפני קימום הריסותיה וכולם מתפרנסים על החקלאות. רמת החיים שלהם גבוהה היום לאין ערוך יותר משהיתה אז, לפני 1929. וכאן אני רוצה לציין, שאילו הסיקה הממשלה ממאורעות 1929 את המסקנות שהסיקה ממאורעות 39—1936, כי אז לא היתה המושבה ההיא קמה מהריסותיה. היום יש שם למעשה שתי נקודות התישבות ואחת מהן מאוכלסת ברובה פליטים מגרמניה. הם השתמשו באופן נפלא בהזדמנות השיקום שניתנה להם. הם בנו את הכפר, בית להם ולבניהם אחריהם. דוגמה אחרת. סבורני, שכמה מכם ראו את מעלה החמשה, הנקודה שבהרי ירושלים. סמוך לה עומד יער. הנקודה הזאת נבנתה בעיצומן של המהומות בשנת 1937 או 1938. עצי היער נשתלו ממש תחת מטר האש. תוך כדי בנין, בשעה שהאנשים עלו לעבד את קרקע הבתולים ולכונן שם ישוב לבני אדם, נפלו חמשה מהם. מכל מקום, הנקודה נבנתה ואף היער עומד על תלו. בלכתכם מירושלים לתל-אביב תוכלו לראותו מעל הכביש. נוף ההרים החשופים האלה משתנה והולך. פעם בפעם מתכסה ירק עוד נחם ועוד נחם של מערום ההרים הטרשיים. התדעו, שגבול אותו היער הפך עכשיו גבול פוליטי, שממנו והלאה אסור לנטוע עצים, אסור לסקל סלעים ואסור להם ליהודים לעשות דרוג בהרים? אף אין איש אחר שיעשה את העבודה הזאת במקומם, כיוון שישנו חוק המנציח את השממה.

אנו תובעים את השממה הזאת, תנו לנו כל איזור עזוב ושומם, כל שטח בלתי מפותח. אני מוכן לבוא לידי עמק השווה בשאלת גידול הערבים לעתיד. בתזכיר שהמצאנו לכם בנוגע לאפשרויות החקלאות דרשנו בהרים לא יותר משליש מהשטחים המוזנחים. שני שלישים השארנו מבחוץ ואנו בטוחים, שאם לא אנו נעשה שם משהו, איש בלעדינו לא יעשה ולא כלום.

חלה התפתחות רבה בכפרים ההרריים הערביים ואף יוסיפו להתפתח. אבל ישנם שטחים שאי אפשר להפרותם אלא ע"י גישה ומכשירים מדעיים, ע"י השקעה של מאמצים עצומים, עמל רב. ואהבה לאין גבול. ואם לא ניענה בתביעתנו זו יעמדו השטחים האלה בשממונם עד יומם האחרון. בתביעתנו זו אנו באים לגבי כל השטחים השוממים בכל רחבי ארץ-ישראל, בצפון, בדרום, במזרח ובמערב.

בועידת השולחן העגול על ארץ-ישראל בלונדון טענה הממשלה הערבית, שהיתה בראשותו של ג'מאל חוסייני, כי 19 מיליון דונם משטחה של ארץ-ישראל אינם ניתנים לעיבוד. כלומר, במדה שהדבר נוגע לערבים אין תועלת באדמה זו לא לאלוקים ולא לאדם. ובכן, חלק מהאדמה הזאת, אולי שליש, אולי מחצית, אנו תובעים לעצמנו. ולא לתועלתנו בלבד אנו תובעים את השטחים האלה. בעברם לידנו תחול מהפכה בכל המשק כולו של הארץ.

הבריות אומרים, שקניות הקרקע בידי יהודים גורמות צרות. מעולם לא גרמו קניות לצרות בין שכנים. נכון, שזו שאלה פוליטית. שאלה פוליטית היא גם העלית וגם התעשייה היהודית. יש היום חרם על התעשייה היהודית. הבריות מדברים על משמרות חרם. ומשמרות כאלה אין דרכם לעשות מלאכתם בשלום. הדבר עלול להביא לידי התנגשויות, האשמות הדדיות ושפיכת דמים בין הערבים לבין עצמם. עליה, רכישת קרקע, חרם — כל זמן שהמאבק הפוליטי נטוש משתמשים בכל כלי זין. השאלה היא אם כלי הנשק האלה צריכים להכריע בשאלה.

אנו דורשים חרות ליהודים להתישב בארץ הזאת, לכל היהודים הזקוקים לכך. אמרתי חרות. ואל יהא בלבו של מישהו הפחד, שאנו אומרים להוציא יהודים מאירופה בעל כרחם, על אף רצונם. אין לנו כל צורך כאן באלה הבאים נגד רצונם. הם יהיו לנו לטורח ולא לתועלת. כל הרוצה להשאר כאן ישאר וכל הרוצה לעזוב את הארץ ולצאת, הזכות בידו לצאת. תעמולת לחישה, תעמולה משמיצה מאד התנהלה מסביב לוועדה הזאת על ענין זה. אני מכריו מכאן, שכל מי שיש בידו להביא שם אחד, עובדה אחת, תאריך אחד, שבו נעשה לחץ על שום אדם נגד היציאה מהארץ, יבוא ויגיד. אנשים אלה אינם רצויים לנו. ילכו להם. בנחשולי העליה בארץ-ישראל היו תמיד נסיגות, כדרך שישנן בכל ארצות הגירה. הנסיגות הללו פחתו במדה ניכרת בשנות השלושים הראשונות והתמעטו והלכו עד לפרוץ המלחמה. בימי המלחמה היה קשה מאד לחזור לארץ המוצא, אבל יהודים יצאו מארץ-ישראל אפילו בימי המלחמה. מאז גמר המלחמה יצא מספר קטן מאד של יהודים מהארץ, אבל בשבילי יקר מאד המספר הקטן הזה באשר הוכחה בו, שכל הרוצה לצאת רשאי לעשות כרצונו. מי רוצה להפריע להם ומי יש לו היכולת להפריע להם? כל אחד רשאי ללכת.

לא, לא נכון, לא כל אחד רשאי ללכת. אילו הייתי יהודי בעיראק והייתי רוצה לעלות לארץ-ישראל לא היתה ניתנת לי הרשות ללכת. הייתי מוחזק שם בכוח. הוא הדין בסוריה. לא, לא כל אחד רשאי ללכת, לעלות לארץ-ישראל. רבים מאלה החותרים לחופי הארץ הזאת נאלצים לעשות דרכם בינות לאגיות מלחמה ואוירונים. ולא כל אחד רשאי לצאת מאירופה. היהודים מוחזקים במחנות בכוח. אמנם כן עד כדי כך הגיעו הדברים. לעת עתה הם מוחזקים במקומותיהם בכוח מלבד אם הם רוצים לחזור לארצות מוצאיהם — והם אינם רוצים. אבל אין הם יכולים לצאת ממחנותיהם על מנת לעשות דרכם לארץ-ישראל. יש יד עוצרת בהם. (קראם: אינני חושב שדברייך האחרונים נכונים. הם אינם מוחזקים בכוח במחנות בגרמניה). אמרתי במדה שהדבר נוגע לעליה לארץ-ישראל. (ק: כלום אין הדין שווה גם לכל שאר האנשים?) כל עצמי אין אני רוצה להדגיש — והזכות בידכם לתקן את דברי אם אני טועה — שמשתמשים בכח הכפיה כדי למנוע אנשים מלבוא לארץ-ישראל. (האצי"ס ון: אני יודע שבמחנות בגרמניה אין כח כפיה כזה). לא אמרתי שהם מוחזקים בכפיה בתוך המחנות; מונעים מהם בכוח הכפיה לצאת מן המחנות אם פניהם מועדות לארץ-ישראל, ולא שזקיפים מעכבים אותם ליד שערי המחנות. (קרוסמאן: אם אני ארצה לנסוע והשלטונות לא ירצו לתת לי את התעודות הנחוצות, את הויזה, היה זה שאני מוחזק במקום בכפיה? אם כן הכל מוחזקים במקומותיהם בכפיה?) אמת ויציב. יורשה לי להסביר. בהנמקתי בענין זה יתכן שהייתי ריטורי במקצת, אבל סבורני שהייתי עם זה הגיוני. טפלו כאן עלינו אשמה, שאנו באים בלחץ על אנשים, שאנו מאיימים במעשה אלימות על אלה הרוצים לצאת מהארץ. ואני אומר שאין כל אמת בדברים האלה, אלא שאם יש שמוש בכח, הרי הנעל היא על רגל אחרת. אחרים הם המשתמשים בה ולא אנחנו. (ק: ועדיין אינני רואה כיצד שחור כפול שחור הופך לבן, אם הטענה האחת איננה נכונה, טענתך זו, שמשתמשים בכח על היושבים במחנות ודאי איננה נכונה.) שוב פעם: לא אמרתי שליד שער המחנה עומד זקיף מזוין ומשתמש כלפי אנשיו בכוח. אבל יש כוח המונע מהם את העליה לארץ-ישראל. יהודי הרוצה לעלות לארץ-ישראל אין בשבילו רשיון. אם הוא מנסה לעשות דרכו בעצמו הוא יודע, שאי שם ייעצר, ויתכן שמשום כך אין הוא יוצא בכלל לדרכו. (ק: האם יש כאן מדת כפיה יותר מאותה המונעת

ועדת החקירה האנגלו אמריקאית לעניי א"י

26.3.1946

עדות משה שרתוק

DOC00521q

(אין צורך בתקופת מעבר של - 10 שנים אפשר לגמור את המלאכה ב- 20 חדשים)

את האנגלי מלהיכנס לשווייץ? לא, אבל האנגלי איננו רואה בשווייץ את ארצו, בעוד שהיהודים שבמחנות רואים את ארץ-ישראל כארצם.

אדוני ה"ר, אני טוען שהנצחון על היטלר יהא רחוק מאד מהיות שלם אם יושם רסן מוחלט על היהודים הרוצים לצאת מאירופה. אינני אומר שיש להוציאם מאירופה בכוח. אני טוען שיש להעניק להם את זכות ההגדרה העצמית. אני טוען, שאם לא תנתן להם הרשות לעזוב את אירופה, אם לא תנתן להם זכות ההגדרה העצמית, לא כדי לחדש את חייהם הקודמים כבני מיעוט הנתון לחסדו של רוב נדיב-לב — יש רוב נדיב ויש רוב לא נדיב — רצוני לומר, שאם לא יעקר הרע משרשו ואם לא תנתן להם עצמאות פוליטית מלאה, כי אז לא נחל היטלר תבוסה בגיזרה היהודית של חזיתו. המדינה היהודית היא הכרח דחוף. היא בעיה עולמית בוערת. כיצד נוכל לקוות, שיהא בידנו בחשבון הגדול להגן על הבית הלאומי היהודי מבלי שיהא לנו מבנה של מדינה ואמצעיה של מדינה? הבה נשים לב ללקח החרם הערבי. למה וכיצד הוכרז החרם? רק משום שהמדינות הערביות אינן תלויות ברצונה הטוב של ארץ-ישראל. ויש תלות הדדית בין ארץ-ישראל ושכנותיה. ארץ-ישראל תלויה בשכנותיה והללו תלויות בארץ-ישראל. הן זקוקות לשוק הארצישראלי, לאפשרויות המעבר שארץ-ישראל נותנת להם; הן זקוקות אפילו לדולרים יהודיים. כלום נעשה משהו בנדון זה ע"י המדינה הארצישראלית הנוכחית? אם נעשה משהו, אנו לא שמענו ולא ראינו. ואולי אתם מיטיבים לדעת יותר ממנו. עד כמה שאנו יודעים לא נעשה שום דבר וגם העולם הערבי איננו יודע ולא כלום על פעולה שנעשתה. במשחק הזה עומדים אינטרסים חיוניים מאד שלנו. וישנם כלי זין חוקיים בהחלט, מכשירים שאינם קשורים בשפיכת דם בשום פנים, התגוננות כלכלית לגיטימית בהחלט, מכשיר, שכל מדינה היתה תופשת אותו מיד אילו הותקפה בדרך כזאת. אולם כיוון שמכשירים אלה אינם נמצאים בידיו של הצד המעוניין באופן חיוני להשתמש בהם, שום שימוש אינו נעשה בהם. התוכלו לקוות שאנו נשלים על נקלה עם מצב כזה, שנלך בתלם ונופקר לכל מתקיף מבלי שיהא לנו מגן?

מה יהא מעמדנו לגבי ארגון האומות המאוחדות? לפנינו סדר עולמי חדש מבוסס על קהילת מדינות. חמש מדינות ערביות כבר נמצאות בתוך הארגון, ששית עומדת על המפתח רק 300,000 נפש ואף על פי כן מדינה — ותתקבל כחבר ששי של העולם הערבי בארגון. מחר יתכנס הארגון ועל שולחן הדיון יעלה גורלה של ארץ-ישראל, גורל העתיד היהודי. היחיד שיעמוד מן החוץ, שלא יוכל לקחת חבל בדיונים, יהא העם היהודי, היהודים, המחזיקים בדעה שהם עם והרוצים להיות מיוצגים ע"י מנהיגיהם ולהיות מוגנים כלאום. הוואי דימוקרטיה? שום הסדר אחר מלבד מדינה לא יערוב ליהודים לחרותם ולזכות בניסחם, ליהודים הזקוקים לקורת בית משלהם.

ויורשה לי להבטיח שוב לוועדה: כשאנו אומרים מדינה יהודית אין אנו מתכוונים לשום מעמד עדיף ליהודים בתוכה, חוץ מבחינה אחת — רשות הכניסה. אבל בתוך המדינה לא תהא כל עדיפות של מעמד, שום השתלטות. אבל יהיה שוויון גמור של זכויות ושוויון גמור לכולם לגבי כל מיני משרות במדינה. זהו הבסיס היחיד, שעליו תוכל המדינה להתקיים.

ובשביל כך אין כל צורך בתקופה של 10 שנים. מספר שנים זה נוקב בשעתו כתקופה, שבה יהא צורך כדי להבטיח את הקליטה הכלכלית השלמה של מיליון מתישבים חדשים בתוך חיי הייצור. ואפילו בשעה שנוקב המספר הזה הודגש, שבשנים-שלש השנים הראשונות אפשר יהיה להביא ארצה הרבה יותר מאשר 100,000 לשנה. טוב מאד שהוזכרה כאן הבוקר העברת היוונים מאנטוליה ליוון אחרי מלחמת העולם הראשונה. בדקתי את המספרים. במשך תשעה חדשים, מספטמבר עד מאי, הועברו 1,300,000 נפש. ואני אינני מציע תכנית עצומה כזאת. אני רוצה קודם כל להבהיר, שלשם השגת הכרעה פוליטית יספיק מספר הרבה יותר קטן ממיליון. אם תביאו הנה רק חצי מיליון או 600,000 יהודים, היינו, אם תכפיל את הישוב היהודי פי שנים — והשגתם את ההכרעה. אחר כך אפשר יהיה ללכת בצעדים יותר אטיים. וכדי להביא הנה 600,000 יהודים, אין צורך ב- 10 שנים. אפשר לגמור את המלאכה בשנים שלש שנים. אפשר לגמור את המלאכה אפילו ב- 20 חדשים.

ועדת החקירה האנגלו אמריקאית לעניני א"י

עדות משה שרתוק

(אם תועמד הסוכנות מחוץ לחוק יתלכד העם סביבה עוד יותר)

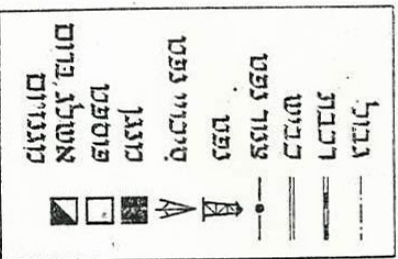
אפשר להביא הנה מחצית נפשות ממה שהעבירו בשעתם יוונים ובתוך פרק זמן גדול פי שנים. וכשאנו שומרים בלבנו את הנסיון ההוא אין דברי צריכים להשתמע באזניכם כל כך מהפכניים.

אני יודע, רבותי, כמה קשה הבעיה; אם קשה היא לנו, לא כל שכן שהיא נראית קשה בעיניכם. ואני יודע שהועדה הזאת נבחרה על פי ההנחה, שחבריה לא היו להם מקודם קשרים ולא ידיעה רבה בבעיה — ואולי נכון וצודק הדבר. אני מכיר בקושי העצום של המאמץ האינטלקטואלי הדרוש מכם, מבלי לדבר על חוסר הפנאי ועל ההתאמצות הפיסית בשבועות הללו הרי-הכרעה לנו ולרבים אחרים, כדי שתוכל למצות את עומק הבעיה הזאת המסובכת עד מאד. אבל לא תהא כל תועלת בנסיון להפוך את הבעיה לענין שטחי ופשוט וגם לא תהא כל תועלת בנסיון להטליא עליה פתרון-טלאי. זו בעיה עולמית עתיקה ורבת היקף והפתרון לה בהכרח שיהא פתרון של קיימא.

בסכמנו עכשו את טענותינו אנו מאחלים לכם דרך צלחה בנסיעתכם לאירופה ובמאמצים, כשבלבנו התקוה, שאם יהא הרצון תימצא גם הדרך.

ק ר י ק: בנוגע לחוק הקרקע — המותר לי, כבריטי, לרכוש קרקע באיזור א' ? — ש: אני חושב שלא. — ק: היורשה לו לערבי מעירק לרכוש קרקע באיזור א' ? — ש: לא יורשה. — ק: אם כן אין ההגבלה אלא חסות מגן בפני כל מי שאיננו ערבי ארצישראלי ? — ש: מבחינה טכנית זה נכון, אבל לא זו היא משמעות החוק וכוונתו לגבי דידי.

ב ק ס ט ו נ: בקורת קשה נמתחה על הסוכנות היהודית בפומבי ואתה יכול לשער בנפשך שבקורת עוד יותר חמורה נמתחה עליה שלא בפומבי על כל מה שעשתה ועל כל מה שלא עשתה. שמענו כאן כל מיני דעות עליה. היו שאמרו שהיא מלאך גואל והיו שאמרו שהיא שטן משחית. התוכל לומר לנו בבהירות ובדייקנות מה תהיינה, לדעתך, התוצאות אם הסוכנות היהודית בא"י תועמד מחוץ לחוק ותחוסל ? — ש: מה התכוונת לומר במלים "תועמד מחוץ לחוק ותחוסל ?" — ב: אם היא לא תוסיף להיות מוכרת כדוברו של העם היהודי, כסוכנותו, ותעלם לגמרי מעל הבמה והממשלה לא יהיו לה שום יחסים אתה ? — ש: סבורני, שהבנתי את דבריך, ואם לא הבנתי, תואיל להעמידני על טעותי. בטול ההכרה בסוכנות היהודית לא יהא בו משום חסול גמור. יש לראות את הסוכנות היהודית משתי זוויות ראייה שונות. מצד אחד יש לראות את המקום שהיא תופסת בחיים היהודיים, כל סעדו של העם היהודי נתון לה. זוהי הבחינה הפנימית של השאלה. מהבחינה החיצונית יש לה לסוכנות הכרתה של ממשלת המנדט ושל ממשלות אחרות. הבסיס השני תלוי בראשון ולא להפך. כשהוכרה הסוכנות היהודית בשנת 1922 היה זה משום שהמנדט כך אומר. במשך שנים היתה ההסתדרות הציונית והסוכנות היהודית זהות; רק בשנת 1929 חל הבדל בין שני המושגים הללו. עד שנת 1929 היו שני הדברים זהים בעיני ממשלת המנדט. מכאן, שבשעה שהסוכנות הוכרה, היו, כנראה, הרכבה וארגונה כהלכה, שאם לא כן לא היינו מקבלים את ההכרה מן החוץ. כך היה המצב באותה שעה. סעדם של יהודים רבים בארצות רבות, ציונים ואפילו לא ציונים, כבר היה נתון אז להסתדרות הציונית. כבר אז היתה תחת ידיה של ההסתדרות הציונית רשת מסועפת של מפעלים ופעולות בא"י. ומשום כך ניתנה לה ההכרה. ברור, שממשלת ה. מ. לא היתה מוצאת כל ענין להכיר בגוף חסר דם, שאין בכוחו לעשות ולא כלום. כיוון שכך, — ואני דן כאן על דבר שבהשערה בלבד, זו שהעלית בשאלתך, — אם תבוטל היום ההכרה הזאת, לא יהא זה בשבילנו חיסול. סבורני, שכבוד השופט האצטון שאל את השאלה ואולי סיר ג'ון סינגלטון אם הסוכנות היהודית היא חברה רשומה ואם היא מעמידה את חשבונותיה לבדיקה. היא איננה חברה רשומה, אבל היא הקימה תחת ידה כמה חברות רשומות, שבהן יש לה לסוכנות חלק מכריע של מניות. ברור, שכל זה אינו יכול לבוא סתם לקצו באחד הימים. פעילות זו תמשך. וישנה שאלה אחרת, מה תהא תגובת העולם היהודי? אני סבור, שהתגובה תהיה בהתלכדות עוד יותר אמיצה מסביב לסוכנות היהודית. יתכן, כמובן, שיתהוו על ידי כך סיבוכים מסוימים ואני סבור שהסיבוכים יהיו כאלה, שבחשבון הגדול לא יהיה הדבר כדאי לשום צד. ואינני רוצה להאריך דבורים בספירה של השערות על נושא זה. — ב: אם תבוטל ההכרה האם לא יפחתו התרימות לקרנות הציוניות ? — ש: אני סבור שהתרומות עוד יגדלו. — ב:

(מחור הספר "המשק הוצרכי בא"י", מאת אברמוביץ' וגלפט, הוצ' הק. המאוחד)

26.3.1946

עדות משה שרתוק

DOC00521s

(אין רצון רב בקרב הערבים להסתבך בפעולות אלימות גדולות)

כיצד? מדוע תחשוב שעוד יגדלו? — ש: כיוון שהעם בשדרותיו הרחבות יראה את הדבר כחתקפה על משהו יקר מאד לעם היהודי. יהודים רבים ירגישו בדבר פגיעה עמוקה במשהו המקודש בעיניהם מאוד, שכן מסמלת בעיניהם הסוכנות היהודית את חלקם ונחלתם בא"י. הם יראו חובה לעצמם לחזק את כוחה של הסוכנות היהודית לאחר שמעמדה יתרופף. אולי במקצת, על ידי בטול ההכרה הרשמית. — ב: ועוד שאלה שאינה אלא בגדר השערה ואף התשובה עליה אינה יכולה להיות אלא השערה: — מה תהא, לדעתך, תגובת הערבים במקרה שהועדה תמליץ על הכנסת 100,000 עולים במשך שנה או שנה ומחצה; הצופה אתה למעשי אלימות ושפיכת דמים? — ש: אין אני שולל אפשרות כזאת לחלוטין. מאידך אין אני רואה את הענין הזה כדבר שאין מנוס ממנו. על פי מצב הענינים היום הזה, דומה, שאין רצון רב בקרב האוכלוסיה ערבית להסתבך בפעולות אלימות בקנה מידה גדול.

מקדונלד: אני חוזר שוב לשאלתו של מר קריק כיוון שאיני בטוח שהבינותי את הענין לאשורו. וזה בנוגע להגבלות הקרקע, שבתשובתך לשאלתו אמרת, שהן חלות במדה שווה על ערבי מעירק ועל אנגלי ואפילו על אמריקני. ואני מסופק אם זהו באמת שויון לגבי ההגבלה, כיון שאני חושש, שהערבי מעירק והאמריקני אין להם ענין מיוחד לקנות קרקע בסביבות אלה. הנה כי כן אני שואל לדעתך: אף על פי שלמראית עין חלה ההגבלה במדה שווה על כל סוגי האנשים שהזכיר מר קריק, כלום אין היא חלה למעשה אך ורק על אלה הרוצים לקנות קרקע? — ש: כל חוק שאדם מחוקק, בין אם זה חוק סוציאלי, פוליטי או כל חוק אחר, אין הוא עוסק בו רק לשם התענוג שבחקיקת חוקים; יש תכלית לדבר, מגמה. עליכם לבחון אותו לא לפי נסוחו המלולי בלבד, אלא על פי המציאות, על פי העובדות שברקע החוק ההוא. והעובדה היא שבא"י יהודים הם הקונים קרקעות. יתכן, שהיו גם שנים או שלשה מצרים, או בריטים שקנו קרקעות בא"י, אבל בדרך כלל היהודים הם שקנו קרקעות ובדרך כלל רכשו אותן מידי ערבים. ואם החוק אוסר על הערבי הארצישראלי למכור קרקע לשום אדם בלתי אם לערבי ארצישראלי, ברור, שזהו חוק המונע את העברתה של קרקע ערבית לידי בעלות יהודית. והצד המקופח, הצד שהופלה לרעה, הוא היהודי. יתר על כן, לפני שפורסם החוק, נעשה תיקון מיוחד בדבר המלך במועצתו, שעל פיו יוכל הנציב העליון לפרסם את תקנות הקרקע שבאו אחרי כן. משמע, שבלי התיקון ההוא אפשר היה לפרש את חוקי הקרקע שהם עומדים בנגוד לדבר המלך במועצתו, זו חוקתה היסודית של הארץ הזאת. בתיקון ההוא נטלה לה הממשלה את הסמכות לחוקק חוקים בין יהודים וערבים מבחינה כספית. בנוסח התיקון ההוא לא נאמר "ערבים עירקים" ולא "אנגלים בלתי יהודים", אלא "יהודים וערבים" ועל יסוד התיקון ההוא בדבר המלך במועצתו פורסם אחר כך חוק הקרקע. אנו עדיין מחזיקים בדעה שחוק הקרקע הוא בלתי חוקי — אלא שהדבר חורג מתחומי השאלה שלפנינו — משום שהסעיף הראשון של המנדט אומר, שבידי השלטון המנדטורי תהא הסמכות המלאה של תחיקה ואדמיניסטרציה אלא אם כן סמכות זו תהא מוגבלת על פי תנאי המנדט עצמו, וישנם לפחות שנים או שלשה סעיפים במנדט העומדים בניגוד גמור לחוק הקרקע.

מנינגהם-בולר: דיברת על החיילים המשוחררים החוזרים עכשיו ארצה. על איזה מספר מהם חשבת בשעה שדברת כאן בפנינו עליהם? — ש: המספר הכולל של יהודים שהתגייסו לכל סוגי הצבאות במשך המלחמה היה 26,000 לצבא הבריטי בלבד, מחוץ למספר-מה של אנשים שהתגייסו לצבאות הברית האחרים. — מ: לא על זה שאלתיך. שאלתי מה יהא מספרם של אלה, שלדעתך יהא לך לטפל בהם בנוגע להתישבות על הקרקע. — ש: אני חושב שמספרם יהיה בערך 2,500 — 2,000, בחלקם כבר שוחררו ובחלקם מחכים לשחרורם והם התלכדו לארגוני התישבות ושואפים להתישב על הקרקע. — מ: ובתזכירו של מר קפלן אני מוצא שהקרקע שברשות היהודים עולה כדי 4 דונם לגולגולת; כמו כן הוא כותב כי 32,000 דונם, כבר הוקצו בשביל חיילים משוחררים — הנכון הדבר? — ש: יתכן שהוקצו 32,000 דונם, אבל אינני חושב שמר קפלן יכול היה לומר שארבעה דונאמים היא החטיבה הממוצעת ליחידה כלכלית. אנו הפחתנו את היחידה במדה ניכרת אבל לא עד כדי כך. — מ: אמרתי "לגולגולת". — ש: הרי זה ענין אחר. פרושו של דבר הוא קודם כל, שאם המשפחה היא בת 7 נפשות עליך להכפיל את הממוצע ההוא פי 7

ועדת החקירה האנגלו אמריקאית לעניני א"י

26.3.1946

עדות משה שרתוק

DOC00521t

(כל יהודי בריא בגופו הוא חבר בכח ה"הגנה")

כדי לקבל את הנחוץ בשביל משפחה. שנית, החישוב מדבר על האוכלוסיה הכפרית בכלל וידוע, שיש שם הרבה משפחות בלתי חקלאיות, יוצא שהממוצע הממשי שוב גדל. — מ: שאלה אחרת. הייתי רוצה לדעת פרטים על אופן הרכבה של הסוכנות היהודית. האם יהיה זה נכון לומר, ושוב אין זה אלא בגדר השערה, שאם היהודים שבא"י היו רוצים להכניס שנויים בהנהלתה של הסוכנות היהודית, לא היו יכולים לעשות זאת ע"י הצבעה, כיון שחסרים להם קולות הבוחרים שמחור"ל? — ש: מבחינה פורמלית אתה צודק, אבל למעשה יהא משקל גדול מאד לעמדתם של יהודי א"י כלפי הנהלת הסוכנות; עמדה זו עלולה להיות אפילו מכרעת אצל יהודי חור"ל. — מ: בתזכירכם אני מוצא, שאין היום ייצוג שווה בהנהלת הסוכנות בין הציונים והבלתי ציונים, כפי שנקבע בשנת 1929, משום שהדבר נמצא בלתי מעשי. — ש: הדבר לא פעל כפי שאנו קווינו. — מ: וכמה זמן פעל הסידור ההוא, היינו שהיתה בהנהלתכם מלוא המכסה בת 50% של לא-ציונים? — ש: שוין גמור לא היה בהנהלת הסוכנות מראשית התכוננותה. הבלתי-ציונים לא השתמשו במלוא זכותם ולא מלאו את כל המקומות שהיו זכאים להם. — מ: הנשארן המקומות האלה פנויים, או שהציונים מילאו אותם? — ש: מספר המקומות איננו קבוע לכל הזמנים. אפשר לשנות אותן. הקונגרס הוא הקובע את מספר חבריה של האכססוטיבה.

קראם: שמעת בודאי את השאלות שהוצגו למר בן גוריון בנוגע ל"הגנה"? — ש: כן. — ק: הנוכל להניח, שאילו ידעת משהו על ה"הגנה" לא היית רוצה לומר לנו? — ש: לאו דוקא. — ק: אני, למשל, הייתי מעונין לדעת, אם תוכל לומר לנו, מה כוחה של ה"הגנה" בארץ הזאת? — ש: אין לי שום מושג. — ק: אם כן אינך יודע ולא כלום על נושא זה? — ש: אינני יכול לקבל אפילו את המשתמע מכלל השאלה הזאת. — ק: לא היה בכלל דברי, שהסוכנות היהודית שולטת על ה"הגנה". — ש: אינני יכול לקבל את המשתמע מכלל השאלה, שאני יודע או מודה, שישנו ארגון אחד הקרוי בשם מסוים. אין אני יודע אלא שאנשים מאורגנים לשם הגנה ויש להניח, שהקבוצות קשורות ביניהן, אבל אין בידי לומר אם קיים ארגון מרכזי מאוחד באמת. — ק: בתורת יועץ פוליטי הרי תבין, שכוחה של ה"הגנה", או העדר כוחה, הוא ענין שהועדה הזאת היתה לוקחת אותו בחשבון בדיוניה, אילו קבלה את הידיעות הראויות. — ש: חושבני, שמותר להניח כי כל יהודי בריא בגופו הוא חבר שבכוח ב"הגנה". אבל באמת אין בידי לומר עד כמה חברות זו שבכוח הופכת גם חברות שבפועל, רצוני לומר שהוא נעשה חבר ב"הגנה", מוכן להשתתף בפעולת התגוננות ואולי גם מכשיר עצמו לתפקידו לקראת שעת חרום. — ק: שמעת הבוקר בודאי את שאלתי בנוגע לפספורטים מטעם אומ"א. ההקדשתם פעם תשומת לב לשאלה זו? — ש: אני חושב שהשאלה היא אם בכלל יתהווה צורך כזה. נניח, שיש להעביר מספר נדחים לא"י ואין להם פספורטים, איני יודע אם יהא זה בלתי אפשרי לתת להם תעודה קונסולרית ולהטביע עליה את רשיון הכניסה לארץ. אולם אם בגלל טעמים טכניים בלבד יהא צורך בפספורטים כאלה מטעם אומ"א, אין לי כל התנגדות לכך. — ק: כמה זמן אתה חבר בהנהלת הסוכנות? — ש: משנת 1931 עד 1933 הייתי מזכיר פוליטי אצל ד"ר ארלוזורוב המנוח. משנת 1933 נבחרתי ע"י הקונגרס לחבר ההנהלה בירושלים. — ק: ידוע לך, שהסוכנות היהודית מחויבת לשתף פעולה עם השלטון המנדטורי? — ש: כן. — ק: התוכל לומר לנו אם לדעתך שיתפה הסוכנות פעולה למעשה עם השלטון המנדטורי, או שעמדה בתחומי שיפוטתה היא? — ש: הסוכנות שיתפה פעולה עם השלטון המנדטורי כל זמן שזה נקט מדיניות להצעיד קדימה, במדה גדולה או קטנה, את גידול הבית הלאומי היהודי. היא חדלה לשתף פעולה בביצוע המדיניות של הספר הלבן משנת 1939. ואפילו בימי תקפו של הספר הזה עדיין הוסיפה הסוכנות לשתף פעולה עם הממשלה בשטחים שבהם אין מדיניות הספר הלבן נוגעת. היא שיתפה פעולה, למשל, בארגון הייצור המלחמתי, החקלאי והתעשייתי, בגיוס, בשלבים רבים ושונים של מאמץ המלחמה, הצבאי והכלכלי. היא שתפה פעולה בהקמת ועדות ממשלתיות שונות, שבהן בקשה הממשלה את עצתה של הסוכנות. ושהן לא ראתה הסוכנות את עצמה מסייעת בהפעלת הספר הלבן. אבל היא סרבה לשתף פעולה, ועל עמדתה זו הכריזה בפומבי, בכל הענינים הנוגעים להגשמת הספר הלבן. — ק: האם הבינותי אל נכון את תשובתך למר בקסטון, שאם הסוכנות

היהודית לא תוסיף להיות מוכרת בתורת שכוז על פי המנדט. עדיין תוסיף להתקיים למעשה ולפעול? — ש: כן, כל זמן שנוכל, נוסיף בודאי להתקיים. יש לנו רכוש ונחלה הטעונים ניהול. יש לנו השקעות, יש לנו מושבות, מוסדות, בנקים, יש לנו מאה ואחד ענינים השייכים לנו והטעונים ניהול. — ק: ואם נניח שממשלת המנדט תטיל איסור עליכם? — ש: אנו ננסה להביא את שלטון המנדט לפני בית דין על ענין כזה. אבל גם מחוץ למעמדה, הייתי אומר, היורדי של הסוכנות בתורת גוף שבבעלותו הישירה והעקיפה נמצאים דברים רבים ושונים הטעונים ניהול, ישנה שאלת הפעילות הפוליטית. אינני מניח אפילו לרגע אחד, שהטלת האיסור תעלה למעשה כדי פירוק ההסתדרות הציונית העולמית או כדי חיסול הפעילות הפוליטית היהודית. — ק: המתכוון אתה לומר בכך, שהסוכנות היהודית תתכונן במקרה כזה בתורת ממשלה זמנית? — לאו דוקא, ממשלה זמנית של מה? — ק: של א"י. — ש: לא, לאו דוקא. הריני שוב נמצא בספירה של השערות, שכן אינני יכול לתאר לי מצב של דברים כזה שבו אנו נתכונן כפי שאתה אמרת. אינני חושב שהדברים הם בתחומי הפוליטיקה המעשית כפי שאני רואים אותה היום. — ק: נקודה אחרת. ממה שאמרת על ערבים מתקבל אצלי הרושם, שרצית לומר, ששום ערבי לא שיתף פעולה עם בריטניה ואמריקה במיגור האויב המשותף. — ש: לא. זו תהיה גוזמה. אבל אני אומר, שבימים האפלים ביותר בשנת 1940 וחלק גדול משנת 1941 היה קשה מאד, עד כמה שאני וחברי יודעים, למצוא בא"י ערבים המוכנים לשיתף פעולה באופן פעיל. מענין מאד שהענינים הגיעו עד כדי כך, שבשלב מסוים פנה אלינו קצין צבאי בריטי שעסק בתעמולה ובקש מאתנו שני דברים: א' שמא נוכל למצוא לו ערבי מתאים שיכתוב להם את החומר; וב' שמא נוכל בעצמנו לעזור בתעמולה ערבית. ונענינו לו בשתי בקשותיו. המצאנו לו ערבי מתאים ועזרנו לו בתעמולה. רבים מהעלונים שהושלכו מהאוויר על סוריה הווישאית נכתבו בידי פקידים של הסוכנות היהודית ובמשרדיה. במרוצת הימים, משנשתפר המצב של בעלי הברית, התחיל בהדרגה עולה מספר הערבים ששיתפו פעולה עם בריטניה. נכון כמו כן, שבשעת מרידתו של ראשיד עלי נמלטו כמה מדינאים ערבים לא"י באשר לא רצו לקשור גורלם עם ראשיד עלי, אבל מענין מאד, שבבואם הגה פנו אלינו לעזרה.

קרוסמאן: בפסקה מזעזעת מאד של נאומך הסברת את המצב השורר בשאלת העברת קרקע. בפסקה אחרת סיפרת לנו, שגדלת זמן מה בכפר ערבי. הייתי רוצה שתתאר לך מין אפשרות כזאת, שעל ידי תמורה שהתחוללה אצלך באותו פרק זמן גדלת והיית לערבי, ולא יהודי. מה היה אותו שרתוק הערבי חושב על דבריו אלה של שרתוק היהודי בנוגע לרכישת אדמה שעל אחרי שעל כדי להפכה אדמה יהודית, ובכלל מה היה שרתוק הערבי חושב על נאומך כולו? — ש: אני יכול לשער שהיה מרגיש עצמו שלא בנוח. — ק: אתה אומר שלא בנוח? — ש: הרי אנו מדברים בין מדינאים. — ק: אני רוצה לשמוע את האמת כמות שהיא. — ש: אני יכול לשער על נקלה, שהוא יתנגד לכך ובחוקף. — ק: התוכל לתאר בנפשך אותו כמנהיג תנועה לאומית נגד היהודים בא"י? — ש: בהחלט. — ק: דיברת כאן על המאמצים הגדולים שנעשו כדי להשיג שתוף פעולה בין יהודים ובין ערבים. הסבור אתה שאותו סוג של מאמצים, רכישת האדמה שעל בשעל כדי להפכה כולה יהודית עשוי ליצור יחסים טובים בין יהודים וערבים? — ש: כשאנו מדברים על שיתוף פעולה אנו מתכוונים לשיתוף פעולה בין ערבים שבא"י ובין יהודים שבא"י. ויהודים בא"י אין פרושו של דבר ללכת ולשכור חדר בתל אביב. — ק: אני רוצה תשובה ברורה. שאלתי אם דעתך היא, כי מדיניות, שאפשר לסכמה במשפט הקצר „אדמה שנרכשה ע"י קניה היא באמת יהודית“, תתקבל לרצון על מר שרתוק הערבי? — ש: לא תתקבל ברצון. — ח: והיא עשויה לגרום לסכסוכים גזעיים? — ש: עלולה. — ק: והנכון שהפוליטיקה בדבר מדינה יהודית איננה כלולה במנדט? — ש: היא איננה כלולה בפירוש. — ק: ולא בהצהרת בלפור; ואם כן הרי זה משהו מיוחד וחדש לגמרי, שהוא מחוץ לשני המסמכים הללו ואותו אתם דורשים עכשיו? — ש: לא, אדוני, לדעתך זו אינני מסכים. — ק: אם הדבר איננו כלול בהם בפירוש, הרי שהוא חדש לגמרי. — ש: אבל היא כלולה בהם שלא בפירוש. — ק: זה יתכן, אבל המנדט הוא תעודה משפטית שנכתבה בוהירות רבה ובתעודות משפטיות אין ערך לדברים המשתמעים שלא בפירוש. ערך יש

דברי סיום בגמר הישיבות הפומביות של הועדה

לעובדה. — ש: אם נדון רק על פוליטיקה מוכרזת בפרוש, כי אז יהא זה משהו חדש בדבר. — ק: הסבור אתה, שהחלטתכם משנת 1941 להכריז על מדינה יהודית כתביעה הנדרשת לגוביינה לאלתר, עזרה או לא עזרה לשיפור שיתוף הפעולה בין יהודים וערבים? — ש: היא לא עזרה לאלתר. — ק: אם כן גם חוות דעתך בנאומך בנוגע לקרקע ולפוליטיקה בכלל לא היתה לעזר מבחינה זו, התסכים? — ש: מסכים. — ק: כלום לא יהא זה נכון לומר, שהאמצעים שעשיתם לשם השגת שיתוף פעולה בין יהודים וערבים עלו בתוהו בגלל שתי נקודות אלו? — ש: כבר אמרתי, אני מתכוון לשיתוף פעולה בין ערבים ויהודים הנמצאים בא"י. ומציאותם של יהודים בא"י פירושה דברים מסוימים שאי אפשר לוותר עליהם. אילו לא היו דברים אלה קיימים, לא היו יהודים כאן בנמצא. — ק: ומה בדבר הערבי? היש גם לו דברים מסוימים שאין הוא יכול לוותר עליהם? ואני מתכוון לדעתו של שרתוק האחר. — ש: כן. — ק: ומה מתרחש כששני דברים אלה סותרים אהודי? — ש: על זה השתדלתי להציע לפניכם קריטריון מסוים למדידת הדברים. — ק: ומה תהא דעתו של שרתוק האחר על קריטריון זה? — ש: אילו היה הענין כאן רק בין שרתוק היהודי לבין מה שנעים לך לקרוא בשם שרתוק הערבי, כי אז לא היתה הועדה הזאת יוצאת לאורו של עולם, לא היה מנדט ולא שלטון מנדטורי וגם לא היתה מתעוררת השאלה אם להשאיר את המנדט כמות שהוא או להעבירו לנאמנותה של אומ"א. כל הענין לא היה הופך בעיה עולמית. ודוקא משום שהבעיה היא כל כך מסובכת, אנו רואים צדקה לעצמנו לפנות בקריאה אל בית דין עולמי שיפתרון את הבעיה ויכריע בה על פי חישובים גבוהים יותר של צדק ואי-צדק יחסיים. — ק: ושאלתי האחרונה: הבאת פסוק מספר „ויקרא“, להפתעתי הגדולה, בנושא רכישת האדמה על ידי הסוכנות היהודית, האומרת „והארץ לא תמכר, כי לי הארץ“. — ש: דברתי על הדבר מבחינה סוציאלית. — ק: והרי אפילו בן גוריון לא העלה את הסוכנות היהודית עד כדי מעמד שכזה שתוכל לומר „לי הארץ“. — ש: אמרתי שהארץ לא תמכר לצמיתות. — ק: „כי לי הארץ“ — „לי“ שם הכוונה לאלוקים. — ש: הייתי בטוח שהכל יודעים למה מתכוון שם המקרא. — ק: וכיצד מתפרש המקרא הזה לגבי הסוכנות? — ש: במקרא ההוא הונח היסוד לעקרון, שהאדמה לא תמכר לצמיתות, כיון שהיא שייכת לאלוקים. ואני רואה את הדבר כהנמקה, כהצדקה רוחנית, אם תמצי לומר גם מוסרית, למדיניות של הלאמה. — ק: הבינותי.

א י י ד ל ו ט: היש בידכם תעודות בקשר לעדותך על הסכם לורנס-פייסל? — ש: בדאי, כאן לפניכם תצלום (מוסר את התעודה). — א: אתמול דיבר כאן מר חוראני בנוגע לגלוי דעתו של ד"ר מגנס על אותו הסכם משנת 1936. מר חוראני אמר, שההסכם לא היה איתן וד"ר מגנס הסכים על ידו בתקונו זה. אתה חולק עדיין על מגנס בנדון זה? — ש: כן, אדוני. — א: אבקשך למסור לנו בכתב את העובדות כפי שאתה רואה אותן. אם מזדמנת לנו נקודה שבה מסכימים עד יהודי ועד ערבי הרי היא כל כך יקרה לנו שהייתי רוצה לטפל בה עכשו ביתר הרחבה, אילו היה לה לוועדה פנאי. מכל מקום רוצה אני להודות לך על הערתך, כשהודית שהבעיה שלפנינו קשה ומסובכת. מעטים מאד העדים שרצו להודות בכך ותודתנו נתונה לך. — ש: לפני סגירת הישיבה הייתי עוד רוצה לומר דבר למר קרוסמאן. (סינגלטון: ואני חשבתי שגמרנו אתך. לא הייתי רוצה שתתחיל בדבר חדש אלא אם כן זה דבר חשוב). — ש: אני מוצא את הדבר חשוב ואקצר. כוונתי לענין שיתוף הפעולה ומדיניותנו. הבהרתי באר היטב, שבשעה שבאנו במו"מ לא נהלנו אותו כדי להביא לקרבן את העיקר. נהלנו אותו כדי לבדוק ולמצוא שמא אפשר יהיה להביא לידי התאמה בין העיקר הזה שלנו ובין שאיפות הצד השני. מאורעות המציאות הוכיחו, שמדינה יהודית חלק היא באותו העיקר לנוכח כל מה המתרחש בעולם. כמו כן הוכח, שאדמה יהודית חלק היא באותו העיקר ואם כן אין כל שאלה שנבוא לקנות את שיתוף הפעולה במחיר זה, שכן מחיר זה פרושו שאנו מוותרים על העיקר ואז אין לנו דריסת רגל בארץ הזאת. סינגלטון: בזה גמרנו את שמיעת העדויות הפומביות בירושלים. אנו נמשיך חקירתנו בצורה אחרת ובטרם שאנו גומרים רוצה אני להביע את תודת הועדה לאלה שעמדו לנו לעזר, ביחוד לאלה האחראים להחזקת הבית הזה ולשמירתו. ישיבות הועדה נגמרו.